

تحلیل فضایی نظام شهری منطقه ساحلی جنوب ایران

دکتر صدیقه لطفی^{۱*}

میلاذ حسنعلی زاده^۲

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۷/۱/۲۱

تاریخ دریافت: ۱۳۹۶/۸/۱۷

چکیده:

امروزه بخش‌های مجاور نواحی ساحلی با رشد و تمرکز جمعیت کانون‌های شهری و فعالیت‌های اقتصادی و اجتماعی گسترده‌ای مواجه شده‌اند که این مسئله نقش سیستم‌های شهری موجود در مناطق ساحلی را پررنگ‌تر می‌کند. سواحل جنوبی ایران در خلیج فارس تکامل گسترده‌ای را در طی ۶۰ سال گذشته طی کرده است. این مقاله با هدف بررسی تحولات نظام شهری منطقه ساحل جنوب جهت مشخص کردن وضعیت تعادل آن تدوین شده است. روش تحقیق از نوع توصیفی-تحلیلی بوده و مبنای آماری داده‌ها، نتایج سرشماری‌های عمومی نفوس و مسکن کشور در ۸ دوره گذشته است. شهرهای موجود در منطقه طبقه‌بندی شده و سپس با استفاده از مدل‌های مختلف شامل شاخص‌های سنجش نخست شهری مانند دو شهر، گینزبرگ، مهتا، موماو و الوصایی، تسلط موسوی و شاخص‌های تمرکز شامل هرفیندال، هندرسون و شاخص‌های تعادل شامل آنتروپی، ضریب تغییرات و رتبه-اندازه، نظام شهری منطقه بررسی شد. نتایج حاصل از شاخص‌های نخست شهری و تمرکز نشان می‌دهد که میزان نخست شهری و تمرکز در تمامی دوره‌ها به غیر از سال ۱۳۵۵ که افزایش داشته، روندی کاهشی داشته است. نتایج شاخص‌های تعادل نیز نشان می‌دهد که عدم تعادل و توازن در توزیع فضایی جمعیت در نظام شهری منطقه از سال ۱۳۳۵ تا سال ۱۳۹۵ همواره افزایش یافته است. نتایج شاخص رتبه-اندازه نیز بیانگر وجود اختلاف نسبتاً زیاد بین جمعیت واقعی و جمعیت مطلوب شهرهای منطقه طی سال‌های مورد مطالعه و همچنین حاکی از تسلط نخست شهر بر نظام شهری منطقه از سال ۱۳۳۵ تا سال ۱۳۹۵ می‌باشد. با توجه به اینکه دو دلیل عمده وجود عدم تعادل در نظام شهری منطقه مهاجرت از روستا به شهر و تبدیل روستاهای مرکز بخش با هر اندازه جمعیتی به شهر می‌باشد، راهکارهای برنامه ریزی طرح آمایش منطقه به منظور تقویت اقتصاد و توسعه فرصت‌های شغلی در روستاها و همچنین اصلاح قانون تبدیل روستا به شهر به صورت در نظر گرفتن ملاک جمعیتی حداقلی برای تبدیل شدن روستا به شهر ارائه شده است.

واژگان کلیدی: تحلیل فضایی، نظام شهری، تمرکز، تعادل، ساحل جنوب

* s.lotfi@umz.ac.ir

۱. استاد گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری دانشگاه مازندران بابل

۲. دانشجوی کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی دانشگاه مازندران

مقدمه

در آغاز قرن بیست و یکم، جمعیت شهری دنیا، حدود ۵۰ درصد کل جمعیت جهان را در بر می‌گرفت؛ رشد فزاینده جمعیت شهرنشین و اسکان بیش از ۶۰ درصد جمعیت جهان در شهرها و تداوم این روند، آینده کره زمین را بیشتر با چشم اندازهای شهری مواجه می‌کند. این فضاهای برگزیده تا سال ۲۰۲۵ میلادی افزون بر ۵ میلیارد نفر جمعیت خواهند داشت که بیش از ۷۵ درصد جمعیت جهان را در خود جای خواهند داد (UN, 2014: 1). شهرنشینی و گرایش شدید جمعیت به سکونت در مناطق شهری حاصل سیاست‌ها و راهکارهای اقتصادی و اجتماعی خاص هر کشور است. در ایران تحولات جمعیتی، اثرات شگرفی را بر ساختار اجتماعی - اقتصادی و کالبدی کشور بر جای گذاشته است. افزایش جمعیت و جا به جایی و مهاجرت آن‌ها از نقاط محروم به نقاط برخوردار، باعث برهم خوردن تعادل‌های منطقه ای شده است (رهنما و توانگر، ۱۳۸۷: ۸۴-۸۵). بازتاب طبیعی آن بروز مشکلاتی نظیر تسلط شهری، تمرکز فعالیت‌ها و خدمات، عدم تعادل در نظام سلسله مراتب شهری و غیره است. یکی از بارزترین این مشکلات، توزیع نامناسب نظام شهری است که عمدتاً بر پایه تمرکز فعالیت‌های اقتصادی، اجتماعی و جمعیتی در یک شبکه شهری بزرگ اتفاق می‌افتد (پورمحمدی و همکاران، ۱۳۸۸: ۱۱۹-۱۱۸). از سوی دیگر عدم ارتباط منطقی شهرهای سطوح مختلف با یکدیگر، باعث ناکارآمدی سیستم‌های شهری در مقیاس منطقه-ای و ملی شده است (تقوایی و صابری، ۱۳۸۹: ۵۷-۵۶). امروزه بخش‌های مجاور نواحی ساحلی با رشد و تمرکز جمعیت کانون‌های شهری و فعالیت‌های اقتصادی و اجتماعی گسترده‌ای مواجه شده آن که این مسئله نقش سیستم‌های شهری موجود در مناطق ساحلی را پررنگ‌تر می‌کند (اسمال و نیکولز^۱، ۲۰۰۳: ۲۹۱). در همین راستا، منطقه ساحل جنوب نیز از این قاعده مستثنی نبوده است. طی چند دهه گذشته رشد شتابان شهرنشینی و افزایش جمعیت شهری در این منطقه سرعت بیشتری یافته است و به نظر می‌رسد نظام شهری آن از تعادل فضایی مناسبی برخوردار نیست. بر این اساس در این پژوهش به مطالعه و تحلیل نظام شهری منطقه ساحل جنوب از سال ۱۳۳۵ تا ۱۳۹۵ پرداخته شده است.

به طور کلی، در مطالعات شهری و منطقه‌ای بررسی تعداد و پراکنش کانون‌های شهری و چگونگی توزیع جمعیت در این سکونتگاه‌ها از جایگاه خاصی برخوردار است. ارزیابی و تحلیل سیستم‌های شهری نشانگر سیاست‌گذاری‌ها و نحوه پخشایش جمعیت در پهنه سرزمین می‌باشد. با مطالعه این امر نحوه پخشایش و میزان تعادل در توزیع جمعیت مشخص‌تر می‌شود. اقدامات دولت در زمینه برنامه‌ریزی منطقه‌ای، تمرکز زدایی و تقویت شهرهای کوچک و میانی طی دهه‌های

1. Small and Nicholls

گذشته، نتایج مختلفی را موجب شده است. آشنایی با نظام شهری موجود منطقه ساحل جنوب و مقایسه آن با دوره‌های قبل، پیامد فضایی تصمیمات دولتی و حرکت جمعیت در پهنه این منطقه را مشخص می‌سازد. در حقیقت، بررسی نظام شهری منطقه ساحل جنوب بیانگر تحولات سرمایه، نیروی کار و جمعیت در پهنه سرزمینی این منطقه بین طبقات مختلف شهری است. هدف عمده این پژوهش، شناخت تحولات کمی و جمعیتی نظام شهری منطقه ساحل جنوب طی سال‌های ۱۳۳۵ تا ۱۳۹۵ با استفاده مدل‌های مختلف است، تا میزان تعادل نظام شهری منطقه ساحل جنوب مشخص گردد. به طور کلی در این پژوهش پرسش‌های زیر مطرح می‌شود:

الف) تحولات نظام شهری منطقه ساحل جنوب طی دوره‌های ۱۳۳۵ تا ۱۳۹۵ چگونه بوده است؟

ب) آیا شاخص‌های نخست شهری، تمرکز و تعادل نظام شهری منطقه ساحل جنوب طی ۶۰ سال گذشته بهبود یافته است؟

مطالعات مختلفی در مورد تحلیل نظام شهری در جهان توسعه یافته انجام گرفته است. دامنه این مطالعات در چند دهه اخیر، کشورهای در حال توسعه از جمله ایران را نیز در بر گرفته است. در جدول شماره ۱ خلاصه مطالعاتی که نظام شهری مناطق ایران و استان‌های واقع در منطقه ساحل جنوب را بررسی کرده است، ارائه شده است.

جدول شماره ۱- خلاصه مطالعات نظام شهری مناطق ایران و استان‌های واقع در منطقه ساحل جنوب

مطالعه	منطقه مورد مطالعه	نتیجه
قادرمرزی (۱۳۹۴)	منطقه خوزستان	توزیع جمعیت شهرها و گروه‌های شهری نیمه متعادل است و نخست شهری بر نظام شهری منطقه غلبه دارد.
علی اکبری و همکاران (۱۳۹۴)	غرب منطقه زاگرس	توزیع جمعیت در بین رده‌های جمعیتی و طبقات شهری آن با ناموزونی و عدم تعادل‌های شدید در نظام شهری مواجه است.
قدیری و شاکری (۱۳۹۴)	مناطق ۱۰ گانه کشور	مناطق البرز جنوبی، خراسان و فارس بالاترین، و مناطق ساحلی شمالی و زاگرس کمترین میزان نخست شهری و تمرکز را دارند.
شماعی و حاجی زاده (۱۳۹۳)	منطقه خراسان	شبکه شهری منطقه در تمامی دوره‌های مورد مطالعه نامتعادل بوده است و نتایج سایر شاخص‌ها با یکدیگر هماهنگ نیست.
کریمی و بیک محمدی (۱۳۹۲)	منطقه فارس	در نظام شهری منطقه فارس عدم تعادل فضایی حکم فرماست.
لطفی و همکاران (۱۳۹۲)	منطقه زاگرس	پدیده نخست شهری وجود ندارد و تعادل در بیشتر دوره‌های سرشماری در شبکه شهری وجود داشته است.
تقوایی و مبارکی (۱۳۹۱)	منطقه آذربایجان	میزان تعادل نظام شهری منطقه آذربایجان فاصله زیادی با حالت نرمال و استاندارد دارد اما میزان نخست شهری آن تا حدودی بهبود یافته است.

عدم تعادل، تمرکز و تسلط پدیده نخست شهری در نظام شهری وجود دارد که در طول دوره مورد مطالعه روند کاهشی داشته است.	منطقه آذربایجان	رهنمایی و همکاران (۱۳۹۰)
نخست شهری، تمرکز و تعادل سیستم شهرهای نواحی ساحلی جنوب رو به بهبود بوده است.	شهرهای ساحلی جنوب	داداش پور و همکاران (۱۳۸۹)
توزیع شبکه شهری به سمت تعادل نسبی بوده است.	منطقه آذربایجان	سرمست و زالی (۱۳۸۹)
شبکه شهری هرمزگان بر اساس قاعده رتبه - اندازه دچار عدم تعادل بوده است.	هرمزگان	امیدوار و همکاران (۱۳۸۸)
میزان نخست شهری زیاد نیست اما با شیب ملایمی رو به افزایش است.	بوشهر	جلالین و همکاران (۱۳۹۶)

مأخذ: تلخیص نگارندگان

مبانی نظری

نظام شهری^۱ عبارت است از مجموعه‌ای از شهرهای وابسته به هم که ساختار نظام سکونت‌گاه‌های شهری را در یک ناحیه، منطقه، کشور و جهان پدید می‌آورند. نظام شهری تنها محدود به مجموعه کالبدی از سکونت‌گاه‌های شهری نیست، بلکه جریان‌ها و ارتباطات میان این سکونت‌گاه‌ها را نیز در بر می‌گیرد. این جریان‌ها عبارت است از: جمعیت، سرمایه، عوامل تولید، ایده‌ها، اطلاعات و نوآوری (عظیمی، ۱۳۸۱: ۵۳). و پویایی آن‌ها به میزان جابه‌جایی کالاها، خدمات، افکار و تحرک‌های جمعیتی میان شهرک‌ها و حوزه‌های روستایی بستگی دارد (شکویی، ۱۳۷۳: ۳۳۷). در حقیقت وابستگی و ارتباط سکونتگاه‌ها به یکدیگر مهم‌ترین ویژگی سیستم‌های شهری را تشکیل می‌دهد. (Witherick, 2001: 278). تغییر در نظام‌های شهری فرایندی پیوسته است که به‌طور همزمان در سطوح فضایی مختلف در حال رخ دادن است (Vander Laan, 1998: 235). به‌دلیل اهمیت سیستم‌های شهری بیشتر راهبردهای برنامه‌ریزان شهری و منطقه‌ای از قبیل رویکردهای تمرکز گرایی بالا به پایین و نیز رویکردهای تمرکز زدایی پایین به بالا در جهت تعادل بخشی در سیستم های شهری انجام گرفته است (Batty, 2005: 20). در این بین، شهرهای ساحلی نقش مهمی در سازماندهی و توسعه فضا دارند، زیرا توسعه شهری در مناطق ساحلی در نوار ساحلی متمرکز است. بنابراین منطقه ساحلی فشرده نیاز به مدیریت مناسب و کارآمد دارد (De Andrés et al, 2018: 121). از دیدگاه کچوم^۲، نواحی ساحلی عبارت است از: نوار خشک زمین و مجاور فضای آبی (آب و زمین در آب فرو رفته) که به‌طور مستقیم بر فرآیندهای زمینی و کاربری‌های زمین و بر فرآیندها

1. Urban System
2. Ketchum

و کاربردهای آبی اثر می‌گذارد. او شهرنشینی مناطق ساحلی را به دو طبقه اصلی تقسیم می‌کند، که عبارت است از: نواحی ساحلی با تراکم بالای کاربری اراضی و نواحی ساحلی با تراکم پایین ساختمانی و جمعیتی. تفاوت اصلی این دو طبقه در نقش اقتصادی آن‌ها است. در سواحل پراکندگی شهری جدید به‌طور ویژه‌ای به‌صورت خطی توسعه می‌یابند. پدیده ساحل تأثیر مستقیم بر بهبود سیستم‌های حمل و نقل، کاهش استانداردهای زندگی و اهمیت فعالیت‌های توریستی دارد و اثرات منفی تنوع زیستی ساحل را تقاضای منابع آب و تولید ضایعات و آلودگی افزایش می‌دهد (دیوسالار و شیخ اعظمی، ۱۳۹۰: ۴۶ - ۴۷). شهرهای ساحلی دارای خصوصیات ویژه‌ای هستند، این شهرها در لایه‌های مختلف فضا نسبت به شهرهای دیگر شکننده‌تر بوده و دارای محدودیت‌های بیشتری از نظر فضایی می‌باشند. به همین دلیل نیاز به الگوی مناسب برای ساماندهی و توسعه ی فضایی این شهرها احساس می‌شود. الگوی توسعه پایدار در غالب برنامه‌ریزی فضایی به عنوان بهترین الگو برای توسعه فضایی پایدار شهرهای ساحلی می‌تواند ایفای نقش کند. با توجه به جهانی بودن و تغییرات فراگیر این شهرها استفاده از برنامه ریزی فضایی برای دستیابی به توسعه پایدار شهری در برنامه‌ریزی شهرهای ساحلی ضرورت دارد (دیوسالار و شیخ اعظمی، ۱۳۹۰: ۴۴). یکی از ویژگی‌های مهم نظام های شهری سلسله مراتب شهری^۱ است. سلسله مراتب شهری عبارت است از «طبقه‌بندی شهرهای شبکه بر حسب اهمیت آن‌ها» یا این‌که به مقیاسی که شهر در آن جای گرفته است گفته می‌شود و بر حسب جمعیت شهرها، ماهیت، نقش و موقعیت جغرافیایی آن‌ها تعیین می‌شود (هوشیار، ۱۳۸۸: ۵). سلسله مراتب شهری در منابع جغرافیایی به مفهوم طبقه‌بندی عمودی شهرک‌ها و شهرها بر اساس یک متغیر منفرد نظیر اندازه جمعیت، وسعت شهر، وضعیت مکان مرکزی و... آمده است (آنامرادنژاد، ۱۳۹۰: ۴۶). بررسی سلسله مراتب شهری، مؤثرترین راه شناخت سازمان‌یابی نظام شهرهاست. شهرها می‌توانند به طبقات جمعیتی بر پایه کارکردهای گوناگون تقسیم شوند. یک طبقه می‌تواند جایگاه شهر یا ناحیه ای شهری با اندازه و نوع خاصی از خدمات باشد. سلسله مراتب شهری همانند یک هرم است که همواره تعداد کمتری شهر بزرگ و مهم در رأس و تعداد بیشتری شهر کوچک در قاعده آن قرار می‌گیرند. بنابراین، نظام شهری مبتنی بر الگوی سلسله مراتبی، بر مبنای شکل دهی به تعداد کمی از شهرهای خیلی بزرگ با تعداد زیادی از شهرهای متوسط و تعداد بیشتری از شهرها و شهرهای کوچک که در فضای ملی یا منطقه‌ای استقرار یافته‌اند، شکل گرفته است (صدر موسوی و طالب زاده، ۱۳۸۸: ۱۳۸-۱۳۷). پیر ژرژ^۲ معتقد است که تعیین سلسله مراتب شهری مبتنی بر شمار ساکنین شهر و یا منطقه شهری

1. Urban Heirarchy
2. Pierre George

نمی‌تواند سیمای کاملاً روشنی از سلسله مراتب شهری را نشان دهد، لذا او توصیه می‌کند سلسله مراتب شهری با اتکاء به ماهیت عملکرد شهرها تعیین گردد (فرید، ۱۳۷۵: ۴۸۹). از دیگر ویژگی‌های مهم نظام‌های شهری پدیده سلسله مراتب شهری^۱ می‌باشد. ایده سلسله مراتب شهری اولین بار توسط مارک جفرسون^۲ در سال ۱۹۳۹ مطرح گردید. او برای توضیح پدیده شهرهای بسیار بزرگی که بخش عمده‌ای از جمعیت و فعالیت‌های اقتصادی کشورها در آن متمرکز شده و اغلب پایتخت کشورها بودند، این‌گونه شهرها را نخست شهر و این پدیده را نخست شهری نامید (زبردست، ۱۳۸۶: ۳۰). دراکاکیس اسمیت^۳، نخست شهر را تسلط جمعیتی، اقتصادی، اجتماعی و سیاسی یک شهر بر تمامی شهرهای دیگر در داخل یک نظام شهری می‌داند (فرهودی و همکاران، ۱۳۸۸: ۵۸). نخست شهر، شهری است که در یک کشور و یا منطقه همه چیز را تحت‌تأثیر خود قرار داده و به شکل نامتناسبی نسبت به دیگر شهرها بزرگ‌تر است. توزیع نخست شهری در یک منطقه بدین صورت است که یک شهر خیلی بزرگ با تعداد زیادی از شهرها و شهرک‌های کوچک-تر، و نه مرکز شهری با اندازه متوسط، در تقابل با توزیع رتبه - اندازه خطی می‌باشد (لیوارجانی و شیخ اعظمی، ۱۳۸۸: ۱۸۳). برخی از پژوهشگران، نخست شهری را ماکروسفالی تعبیر کرده و برخی دیگر از بزرگی سر نخست شهر بر جثه نحیف کشورها سخن گفته‌اند (توفیق، ۱۳۷۶: ۲). برای اندازه‌گیری شاخص نخست شهری عمدتاً از معیار جمعیتی استفاده می‌کنند (شکویی، ۱۳۷۳: ۴۹۰).

روش پژوهش

روش تحقیق این پژوهش توصیفی - تحلیلی و از نظر هدف کاربردی می‌باشد. برای تدوین مبانی نظری از منابع کتابخانه‌ای و برای گردآوری داده‌ها از نتایج سرشماری‌های عمومی نفوس و مسکن کشور در طی سال‌های ۱۳۳۵ تا ۱۳۹۵ استفاده شده است. جامعه آماری شامل کل نقاط شهری منطقه ساحل جنوب در دوره‌های ۱۳۳۵ تا ۱۳۹۵ می‌باشد. در این تحقیق با استفاده از نرم افزار Excel ضمن طبقه‌بندی داده‌های جمعیتی نقاط شهری به بررسی نظام شهری منطقه با استفاده از مدل‌های نخست شهری شامل شاخص نخست شهر، دو شهر، گینزبرگ، چهار شهر مهتا، موماو و الوصابی، تسلط موسوی و مدل‌های تمرکز شامل شاخص هرفیندال و هندرسون و همچنین مدل‌های تعادل شامل شاخص آنتروپی، ضریب تغییرات و رتبه - اندازه پرداخته شده است (جدول ۲).

-
1. Urban Heirarchy
 2. Mark Jeferson
 3. Drakakis Smith

جدول ۲ - شرح مدل های منتخب برای بررسی نظام شهری منطقه ساحل جنوب

مدل	شاخص	فرمول	اجزای فرمول	توضیحات
میزان نخست شهری	نخست شهر ^۱	$UPI = \frac{P_1}{P}$	P: کل جمعیت شهری	هرچه مقدار عددی این شاخص بیشتر باشد، نشان دهنده میزان بالاتر نخست شهری در منطقه‌ی مورد بررسی است. مبنای دو شهر ۱ و ۲ تسلط موسوی ۰/۹۲۳ می‌باشد.
	دو شهر ^۲	$TCI = \frac{P_2}{P_2}$	p ₁ : جمعیت شهر اول	در شاخص مهتا، مقدار عددی بین ۰/۶۵ تا ۱ بیانگر فوق برتری، بین ۰/۵۴ تا ۰/۶۵ برتری، بین ۰/۴۱ تا ۰/۵۴ مطلوب و کمتر از ۰/۴۱ حداقل برتری است.
	گینزبرگ ^۳	$GI = \frac{P_1}{P_2 + P_3 + P_4}$	p ₂ : جمعیت شهر دوم	
	چهار شهر مهتا ^۴	$MI = \frac{P_1}{P_1 + P_2 + P_3 + P_4}$	p ₃ : جمعیت شهر سوم	
	مومسواو و الوسابی ^۵	$MAI = \frac{P_1 + P_2}{P_3 + P_4}$	p ₄ : جمعیت شهر چهارم	
	تسلط موسوی	$PC = \frac{\sum_{i=1}^n (P_i \times \frac{1}{R_i^2})}{N}$	p _i : جمعیت شهر i R _i : رتبه شهر i N: تعداد شهر	
میزان تمرکز	هرفیندال ^۶	$HI = \sum_{i=1}^n \left(\frac{P_i}{P}\right)^2$	p _i : جمعیت شهری i	هرچه مقدار عددی شاخص هرfindahl بیشتر و هرچه مقدار عددی شاخص هندرسون کمتر باشد، میزان تمرکز بیشتری را نشان می‌دهد.
	هندرسون ^۷	$UD = \left[\sum_{i=1}^n \left(\frac{P_i}{P}\right)^2\right]^{-1}$	P: کل جمعیت شهری	
میزان توزیع متعادل	آنترپی ^۸	$G_i = \frac{-\sum_{i=1}^n P_i \cdot \ln P_i}{\ln(n)}$	p _i : نسبت جمعیت شهر i به کل جمعیت شهری، S: انحراف معیار، \bar{X} : میانگین،	مقدار آنترپی به طرف صفر میل کند و مقدار ضریب تغییرات بزرگتر شود عدم تعادل بیشتر
	ضریب تغییرات ^۹	$C.V = \frac{S}{\bar{X}} \times 100$		
	رتبه - اندازه ^۱			

1. Primate City
2. Tow City
3. Ginsberg
4. Mehta's Four City
5. Moomaw and Alwosabi
6. Herfindahl
7. Henderson
8. Entropy
9. Coefficient of Variation

می شود و بالعکس. مقدار مورد نظر شهر ۲ ام، جمعیت شهر نخست، R: رتبه شهر، b: شیب خط رتبه - اندازه	$pr = \frac{P_1}{R^b}$		

مأخذ: زبردست، ۱۳۸۶؛ تقوایی و موسوی، ۱۳۹۰؛ حکمت نیا و موسوی، ۱۳۸۵؛ مهدوی و طاهر خانی، ۱۳۸۳؛ Nazmfar, 2012; Moomaw & Alvasabi; 2004; Dichman & Henderson, 2001.

معرفی محدوده مورد مطالعه

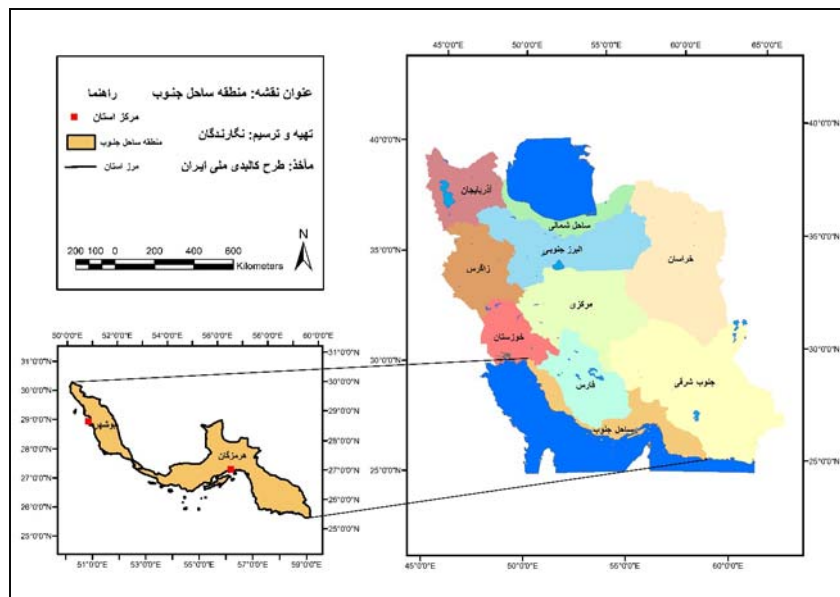
منطقه ساحل جنوب شامل دو استان هرمزگان و بوشهر در جنوب کشور می باشد. در طرح کالبد ملی، کشور به ده منطقه برنامه ریزی، ۱۲ حوزه جمعیتی و شهری و ۸۵ ناحیه برنامه ریزی که امروزه به ۹۰ ناحیه افزایش یافته، تقسیم شده است. در این طرح منطقه ۹، ساحل جنوب (هرمزگان و بوشهر) می باشد (نظریان، ۱۳۹۲: ۲۶۸). منطقه ساحل جنوب در جنوب ایران با ۷۵ نقطه شهری در سال ۱۳۹۵ یک محور شهری خطی را در جنوب ایران تشکیل داده است. مساحت محدوده ساحل جنوب ۹۳۴۳۹ کیلومتر مربع است که ۵/۷ درصد از کل مساحت کشور را تشکیل می دهد. جمعیت آن ۲۹۳۹۸۱۵ نفر می باشد که معادل ۳/۷ درصد از کل جمعیت کشور است و دارای تراکم جمعیت ۳۱/۵ نفر در کیلومتر مربع می باشد. جمعیت شهری منطقه نیز ۳/۱ درصد کل جمعیت شهری کشور بوده است (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۶)؛ (جدول ۳ و شکل ۱).

جدول ۳- جمعیت شهری منطقه ساحل جنوب به تفکیک استان طی سال های ۱۳۳۵ تا ۱۳۹۵

سال	استان		هرمزگان		بوشهر		کل	
	جمعیت شهری	درصد	جمعیت شهری	درصد	جمعیت شهری	درصد	جمعیت شهری	درصد
۱۳۳۵	۲۷۹۳۶	۴۷/۱	۳۱۳۲۷	۵۲/۹	۵۹۲۶۳	۱۰۰		
۱۳۴۵	۵۴۲۶۸	۴۸/۳	۵۷۹۹۳	۵۱/۷	۱۱۲۲۶۱	۱۰۰		
۱۳۵۵	۱۳۱۳۹۷	۵۰/۷	۱۲۷۴۹۷	۴۹/۳	۲۵۸۸۹۴	۱۰۰		
۱۳۶۵	۳۰۹۷۹۳	۵۰/۳	۳۰۶۰۷۵	۴۹/۷	۶۱۵۸۶۸	۱۰۰		
۱۳۷۵	۴۴۳۹۷۰	۵۳	۳۹۴۴۸۹	۴۷	۸۳۸۴۵۹	۱۰۰		
۱۳۸۵	۶۳۹۱۴۶	۵۳/۱	۵۶۵۲۹۸	۴۶/۹	۱۲۰۴۴۴۴	۱۰۰		
۱۳۹۰	۷۸۸۴۷۱	۵۲/۸	۷۰۴۳۹۳	۴۷/۲	۱۴۹۲۸۶۴	۱۰۰		
۱۳۹۵	۹۷۱۸۲۲	۵۳/۸	۸۳۵،۹۵۵	۴۶/۲	۱۸۰۷۷۷۷	۱۰۰		

مأخذ: محاسبات نگارندگان بر اساس آمارهای سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال های ۱۳۳۵ تا ۱۳۹۵

10. The Rank-Size Rule

شکل ۱- نقشه منطقه مورد مطالعه در سطح ملی

تحلیل یافته‌ها

تحولات تعداد و جمعیت نظام شهری منطقه ساحل جنوب طی سال‌های ۱۳۳۵ تا ۱۳۹۵ در اولین دوره سرشماری در سال ۱۳۳۵ تعداد کل جمعیت منطقه ۴۳۵۳۰۶ نفر بوده که ۵۹۲۶۳ نفر معادل ۱۳/۶ درصد جمعیت کل منطقه در نقاط شهری زندگی می‌کرده‌اند. تعداد نقاط شهری منطقه ۷ نقطه بوده است. در این دوره شهر بزرگ و میانی در منطقه وجود نداشته و پر جمعیت‌ترین شهر منطقه شهر بوشهر بوده که با ۱۸۴۱۲ نفر ۳۱/۱ درصد جمعیت شهری منطقه را در اختیار داشته است. شهر بوشهر به همراه بندر عباس و برازجان در طبقه شهرهای کوچک قرار داشته و با ۴۲/۹ درصد تعداد شهرها، ۷۸/۲ درصد جمعیت شهری را در خود جای داده و بیشترین سهم در جمعیت را داشته‌اند. روستا - شهرها نیز با ۵۷/۱ درصد تعداد شهرها، ۲۱/۸ درصد از جمعیت شهری منطقه را شامل می‌شده‌اند.

در سال ۱۳۴۵ تعداد کل جمعیت منطقه به ۵۹۸۳۳۱ نفر رسیده است که ۱۱۲۲۶۱ نفر معادل ۱۸/۸ درصد جمعیت کل منطقه شهرنشین بوده‌اند. تعداد نقاط شهری با اضافه شدن ۳ شهر به ۱۰ نقطه رسیده است. شهر بندر عباس با ۳۴۶۲۷ نفر از بوشهر پیشی گرفته و شهر نخست منطقه شده است اما سهم جمعیتی نخست شهر به ۳۰/۸ درصد کاهش یافته است. شهرهای کوچک با افزایش

در تعداد و سهم جمعیتی، ۸۰ درصد تعداد شهرها و ۹۵/۹ درصد جمعیت شهری را شامل شده‌اند. سهم جمعیتی روستا - شهرها به ۴/۱ درصد و سهم در تعداد به ۲۰ درصد کاهش یافته است. در سال ۱۳۵۵ تعداد کل جمعیت منطقه به ۸۱۰۳۰۳ نفر رسیده است که ۲۵۸۸۹۴ نفر معادل ۳۱/۹ درصد جمعیت کل منطقه در شهرها سکونت داشته‌اند. تعداد نقاط شهری با اضافه شدن ۴ شهر به ۱۴ نقطه رسیده است. شهر بندرعباس با ۸۷۹۸۱ نفر جمعیت همچنان در راس نظام شهری منطقه قرار داشته و سهم جمعیتی آن به ۳۴ درصد افزایش یافته است. تعداد و سهم جمعیتی شهرهای کوچک در این دوره کاهش یافته است؛ به طوری که ۷۸/۶ درصد از تعداد شهرها و ۹۵/۳ درصد از جمعیت شهری منطقه را به خود اختصاص داده‌اند. در مقابل سهم جمعیتی روستا - شهرها به ۴/۷ درصد و سهم تعدادشان به ۲۱/۴ درصد افزایش یافته است.

در سال ۱۳۶۵ تعداد کل جمعیت منطقه به ۱۳۷۴۳۸۹ نفر رسیده است که ۶۱۵۸۶۸ نفر معادل ۴۴/۸ درصد جمعیت کل منطقه شهرنشین بوده‌اند. تعداد نقاط شهری با اضافه شدن ۱۱ شهر به ۲۵ نقطه شهری رسیده است. در این دوره شهر بندر عباس با ۲۰۱۶۴۲ نفر برای اولین بار در طبقه شهرهای میانی قرار گرفته و شهر برتر نظام شهری بوده است اما سهم جمعیتی آن به ۳۲/۷ درصد کاهش یافته است. بوشهر نیز برای اولین بار در ردیف شهرهای میانی قرار گرفته است. به این ترتیب شهرهای میانی شامل ۲ شهر بندر عباس و بوشهر با داشتن ۸ درصد تعداد شهرها، ۵۲/۳ درصد از جمعیت شهری منطقه را در اختیار داشته‌اند. تعداد و سهم جمعیتی شهرهای کوچک کاهش داشته و به ۶۸ درصد تعداد شهرها و ۴۵/۴ درصد جمعیت شهری رسیده است اما همچنان بیشترین سهم در تعداد را داشته‌اند. روستا - شهرها نیز ۲۴ درصد تعداد شهرها و ۲/۲ درصد جمعیت شهری را در اختیار داشتند.

در سال ۱۳۷۵ تعداد کل جمعیت منطقه به ۱۸۰۵۸۳۰ نفر رسیده است که ۸۳۸۴۵۹ نفر معادل ۴۶/۴ درصد جمعیت کل منطقه در نقاط شهری زندگی می‌کرده‌اند. تعداد شهرها با اضافه شدن ۲ نقطه شهری به ۲۷ شهر رسیده است. شهر بندر عباس با ۲۷۳۵۷۸ نفر برای اولین بار در طبقه شهرهای بزرگ قرار گرفته و در رأس نظام شهری قرار داشته که سهم جمعیتی آن بدون تغییر زیادی ۳۲/۶ درصد بوده است. بوشهر به عنوان تنها شهر میانی نظام شهری، با ۱۴۳۶۴۱ نفر جمعیت ۱۷/۱ درصد جمعیت شهری منطقه را در اختیار داشته است. همچنین سهم تعداد شهرهای کوچک به ۷۷/۸ درصد و سهم جمعیتشان به ۴۸/۳ افزایش یافته است. در مقابل روستا - شهرها تعدادشان به ۱۴/۸ درصد و سهم جمعیتشان به ۲ درصد تنزل یافته است.

در سال ۱۳۸۵ تعداد کل جمعیت منطقه به ۲۲۳۱۸۶۷ نفر رسیده است که ۱۲۰۴۴۴۴ نفر معادل ۵۴ درصد جمعیت کل منطقه در شهرها سکونت داشته‌اند که برای اولین بار جمعیت شهری

منطقه از جمعیت روستایی آن پیشی گرفته و به بیش از ۵۰ درصد رسیده است. تعداد نقاط شهری منطقه با اضافه شدن ۲۴ شهر به ۵۱ نقطه افزایش یافته است. نخست شهر بندر عباس با ۳۶۷۵۰۸ نفر همچنان شهر مسلط منطقه بوده اما سهم جمعیتی آن به ۳۰/۵ درصد تنزل یافته است. بوشهر با ۱۶۱۶۷۴ نفر همچنان تنها شهر میانی منطقه بوده اما سهم جمعیتی آن به ۱۳/۴ درصد کاهش یافته است. شهرهای کوچک سهم تعدادشان به ۶۶/۷ درصد کاهش و سهم جمعیتیشان به ۵۲/۳ درصد افزایش یافته است اما همچنان بیشترین سهم تعداد و جمعیت شهری را داشته‌اند. در این دوره روستا - شهرها سهم تعدادشان به ۲۹/۴ درصد (۱۵ نقطه شهری) و سهم جمعیتیشان به ۳/۸ درصد افزایش یافته است. دلیل افزایش تعداد چشمگیر روستا - شهرها نسبت به دهی قبل، تصمیمات سیاسی و تبدیل روستاهای مرکز بخش با هر تعداد جمعیت به شهر بوده است.

در سال ۱۳۹۰ تعداد کل جمعیت منطقه به ۲۶۱۱۱۳۲ نفر رسیده است که ۱۴۹۲۸۶۴ نفر معادل ۵۷/۲ درصد جمعیت کل منطقه در شهرها سکونت داشته‌اند. تعداد شهرهای منطقه با اضافه شدن ۱۳ شهر به ۶۴ نقطه شهری رسیده است. شهر بندر عباس با ۴۳۵۷۵۱ نفر همچنان شهر نخست منطقه بوده اما سهم جمعیتی آن به ۲۹/۲ درصد کاهش یافته است. شهر بوشهر با ۱۹۵۲۲۲ نفر همچنان تنها شهر میانی نظام شهری منطقه بوده اما سهم جمعیتی آن به ۱۳/۱ درصد کاهش یافته است. شهرهای کوچک نیز سهم تعدادشان به ۶۴/۱ درصد کاهش اما سهم جمعیتیشان به ۵۳/۷ درصد افزایش یافته است اما همچنان بیشترین سهم تعداد و جمعیت شهری را داشته‌اند. در مقابل روستا - شهرها سهم تعدادشان به ۳۲/۸ درصد (۲۱ نقطه شهری) و سهم جمعیتیشان به ۴/۱ درصد افزایش یافته است که دلیل این افزایش تعداد روستا - شهرها تداوم اعمال قانون تبدیل روستا به شهر بوده است.

در سال ۱۳۹۵ تعداد کل جمعیت منطقه به ۲۹۳۹۸۱۵ نفر رسیده است که ۱۸۰۷۷۷۷ نفر معادل ۶۱/۵ درصد جمعیت کل منطقه شهرنشین بوده‌اند. تعداد نقاط شهری منطقه با اضافه شدن ۱۱ شهر به ۷۵ نقطه شهری رسیده است. شهر بندر عباس با ۵۲۶۶۴۸ نفر همچنان شهر برتر منطقه بوده اما سهم جمعیتی آن به ۲۹/۱ درصد کاهش یافته است. با اضافه شدن شهر برازجان به طبقه شهرهای میانی، تعداد این ردیف از شهرها به ۲ شهر رسیده و سهم تعدادشان به ۲/۷ درصد و سهم جمعیتی بوشهر و برازجان به ۱۸/۵ درصد افزایش یافته است. شهرهای کوچک سهم تعدادشان به ۵۸/۷ درصد و سهم جمعیتیشان به ۴۷/۴ درصد کاهش یافته است ولی به مانند دوره‌های قبل بیشترین سهم جمعیتی و تعداد را دارند. روستا - شهرها نیز سهم تعدادشان به ۳۷/۳ درصد (۲۱ نقطه شهری) و سهم جمعیتیشان به ۵ درصد افزایش یافته است. در این سال به طور میانگین هر شهر بزرگ و میانی به ترتیب ۲۹/۱ درصد و ۹/۲ درصد از جمعیت شهری منطقه را در

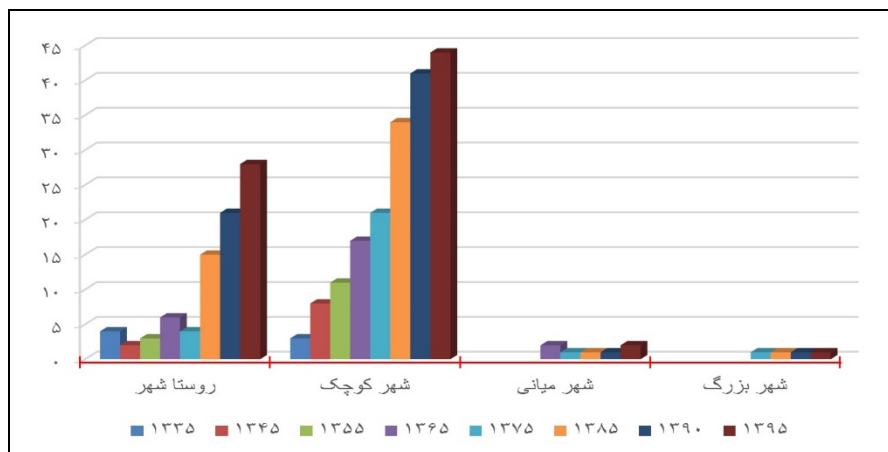
خود جای داده و در مقابل هر شهر کوچک و روستا - شهر به ترتیب تنها ۱/۱ درصد و ۰/۲ درصد از جمعیت شهری منطقه را به خود اختصاص داده‌اند (جدول ۴).

جدول ۴- روند تحولات جمعیتی طبقات شهری منطقه ساحل جنوب طی سال های ۱۳۳۵ تا ۱۳۹۵

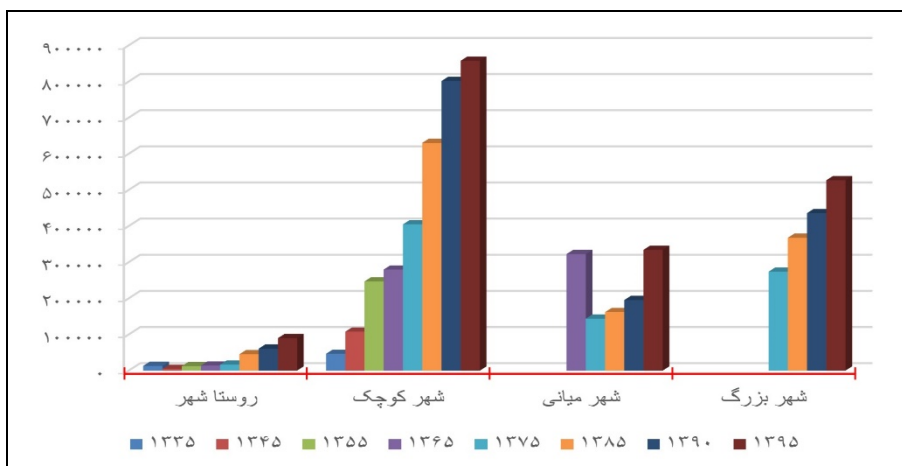
جمع	طبقه شهری					سال
	روستا - شهر	شهر کوچک	شهر میانی	شهر بزرگ	معیار جمعیتی / نفر	
۵۰۰۰	کمتر از ۵۰۰۰	۵۰۰۱-۱۰۰۰۰۰	۱۰۰۰۰۱-۲۵۰۰۰۰	۲۵۰۰۰۱-۱۰۰۰۰۰۰	۱۰۰۰۰۰۰	
۷	۴	۳	-	-	تعداد	۱۳۳۵
۱۰۰	۵۷/۱۴	۴۲/۸۶	-	-	درصد	
۵۹۲۶۳	۱۲۹۰۸	۴۶۳۵۵	-	-	جمعیت	
۱۰۰	۲۱/۷۸	۷۸/۲۲	-	-	درصد	۱۳۴۵
۱۰	۲	۸	-	-	تعداد	
۱۰۰	۲۰	۸۰	-	-	درصد	
۱۱۲۲۶۱	۴۶۳۸	۱۰۷۶۲۳	-	-	جمعیت	۱۳۵۵
۱۰۰	۴/۱۳	۹۵/۸۷	-	-	درصد	
۱۴	۳	۱۱	-	-	تعداد	
۱۰۰	۲۱/۴۳	۷۸/۵۷	-	-	درصد	۱۳۶۵
۲۵۸۸۹۴	۱۲۱۱۲	۲۴۶۷۸۲	-	-	جمعیت	
۱۰۰	۴/۶۸	۹۵/۳۲	-	-	درصد	
۲۵	۶	۱۷	۲	-	تعداد	۱۳۷۵
۱۰۰	۲۴	۶۸	۸	-	درصد	
۶۱۵۸۶۸	۱۳۸۵۸	۲۷۹۵۸۱	۳۲۴۲۹	-	جمعیت	
۱۰۰	۲/۲۵	۴۵/۴۰	۵۲/۳۵	-	درصد	۱۳۸۵
۲۷	۴	۲۱	۱	۱	تعداد	
۱۰۰	۱۴/۸۲	۷۷/۷۸	۳/۷	۳/۷	درصد	
۸۳۸۴۵۹	۱۶۵۴۳	۴۰۴۶۹۷	۱۴۳۶۴۱	۲۷۳۵۷۸	جمعیت	۱۳۹۰
۱۰۰	۱/۹۷	۴۸/۲۷	۱۷/۱۳	۳۲/۶۳	درصد	
۵۱	۱۵	۳۴	۱	۱	تعداد	
۱۰۰	۲۹/۴۱	۶۶/۶۷	۱/۹۶	۱/۹۶	درصد	۱۳۸۵
۱۲۰۴۴۴۴	۴۵۲۵۳	۶۳۰۰۰۹	۱۶۱۶۷۴	۳۶۷۵۰۸	جمعیت	
۱۰۰	۳/۷۶	۵۲/۳۱	۱۳/۴۲	۳۰/۵۱	درصد	
۶۴	۲۱	۴۱	۱	۱	تعداد	۱۳۹۰
۱۰۰	۳۲/۸۲	۶۴/۰۶	۱/۵۶	۱/۵۶	درصد	
۱۴۹۲۸۶۴	۶۰۶۹۸	۸۰۱۱۹۳	۱۹۵۲۲۲	۴۳۵۷۵۱	جمعیت	
۱۰۰	۴/۰۶	۵۲/۶۷	۱۳/۰۸	۲۹/۱۹	درصد	

۷۵	۲۸	۴۴	۲	۱	تعداد	۱۳۹۵
۱۰۰	۳۷/۳۳	۵۸/۶۷	۲/۶۷	۱/۳۳	درصد	
۱۸۰۷۷۷۷	۸۹۷۳۰	۸۵۷۳۲۸	۳۳۴۰۷۱	۵۲۶۶۴۸	جمعیت	
۱۰۰	۴/۹۶	۴۷/۴۳	۱۸/۴۸	۲۹/۱۳	درصد	

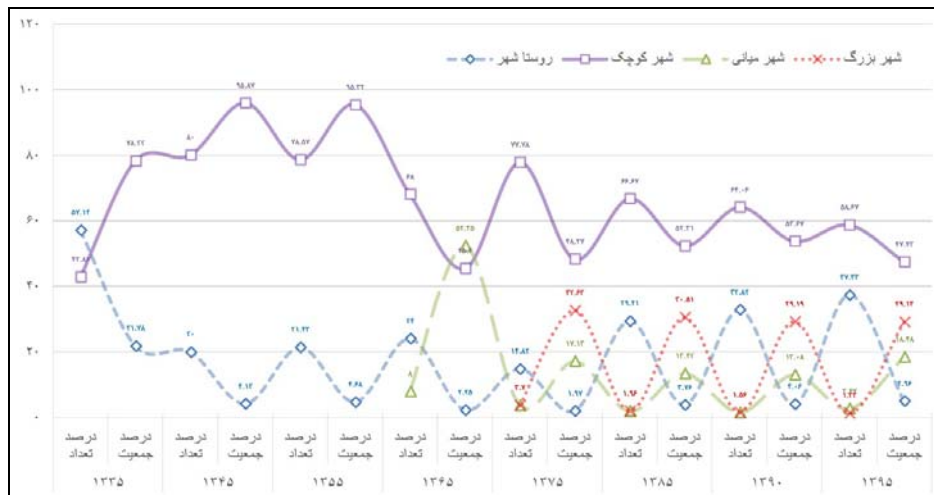
مأخذ: محاسبات نگارندگان بر اساس آمارهای سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال‌های ۱۳۳۵ تا ۱۳۹۵

شکل ۲- تعداد شهرها به تفکیک طبقات شهری در منطقه ساحل جنوب طی سال‌های ۱۳۳۵ تا ۱۳۹۵

شکل ۳- تعداد جمعیت به تفکیک طبقات شهری در منطقه ساحل جنوب طی سال‌های ۱۳۳۵ تا ۱۳۹۵

شکل ۴- تغییرات سهم تعداد و جمعیت طبقات شهری منطقه ساحل جنوب بر حسب درصد طی سال‌های ۱۳۳۵ تا ۱۳۹۵

باتوجه به مطالب بیان شده مشخص می‌شود که جمعیت شهری منطقه ساحل جنوب از ۵۹۲۶۳ نفر در سال ۱۳۳۵ به ۱۸۰۷۷۷۷ نفر در سال ۱۳۹۵ رسیده است؛ به عبارت دیگر، بیش از ۱/۷ میلیون نفر به جمعیت شهری منطقه طی شصت سال گذشته اضافه شده است. میانگین نرخ رشد شصت سال اخیر جمعیت شهری منطقه ۵/۷ درصد در سال است. ضریب شهرنشینی منطقه نیز از ۱۳/۶ درصد در سال ۱۳۳۵ به ۶۱/۵ درصد در سال ۱۳۹۵ افزایش یافته است که مهمترین دلیل این افزایش ۴۷/۹ درصدی، مهاجرت از روستا به شهر می‌باشد. تعداد نقاط شهری منطقه از ۷ نقطه شهری در سال ۱۳۳۵ به ۷۵ شهر در سال ۱۳۹۵ رسیده است؛ به عبارت دیگر، تعداد ۶۸ نقطه شهری به نقاط شهری سال ۱۳۳۵ افزوده شده است که دلیل اصلی این افزایش، اجرای اصلاحیه تبصره ۵ الحاقی به ماده ۴ قانون تعاریف و ضوابط تقسیمات کشوری در سال ۱۳۷۱ بود که بر اساس آن روستاها با هر میزان جمعیت در صورت احراز شرایط می‌توانستند به شهر تبدیل شوند (آماردنزاد، ۱۳۹۵: ۱۰۰). (جدول ۵ و شکل ۵).

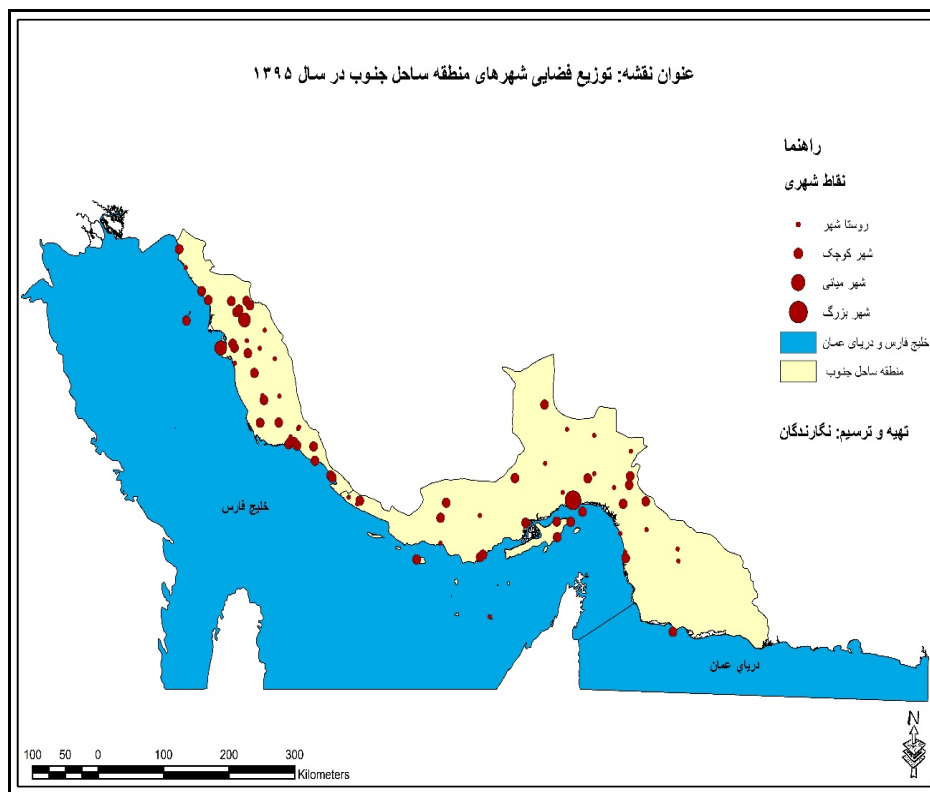
جدول ۵- جمعیت کل، جمعیت شهری و تعداد شهرهای منطقه ساحل جنوب طی سال‌های ۱۳۳۵ تا ۱۳۹۵

سال	۱۳۳۵	۱۳۴۵	۱۳۵۵	۱۳۶۵	۱۳۷۵	۱۳۸۵	۱۳۹۰	۱۳۹۵
جمعیت کل	۴۳۵۳۰۶	۵۹۸۳۳۱	۸۱۰۳۰۳	۱۳۷۴۳۸۹	۱۸۰۵۸۳۰	۲۲۳۱۸۶۷	۲۶۱۱۱۳۲	۲۹۳۹۸۱۵

درصد جمعیت منطقه به کشور	۲/۳	۲/۳	۲/۴	۲/۸	۳	۳/۲	۳/۵	۳/۷
جمعیت شهری منطقه ساحل جنوب	۵۹۲۶۳	۱۱۲۲۶۱	۲۵۸۸۹۴	۶۱۵۸۶۸	۸۳۸۴۵۹	۱۲۰۴۴۴۴	۱۴۹۲۸۶۴	۱۸۰۷۷۷۷
درصد جمعیت شهری منطقه به کشور	۱	۱/۱	۱/۶	۲/۳	۲/۳	۲/۵	۲/۸	۳/۱
تعداد شهرهای منطقه ساحل جنوب	۷	۱۰	۱۴	۲۵	۲۷	۵۱	۶۴	۷۵
درصد تعداد شهرهای منطقه به کشور	۳/۵	۳/۷	۳/۷	۵	۴/۴	۵	۵/۶	۶

مأخذ: محاسبات نگارندگان بر اساس آمارهای سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال‌های ۱۳۳۵ تا ۱۳۹۵

در شکل ۵ نظام شهری منطقه ساحل جنوب را به لحاظ فضایی می‌توان تحلیل نمود. در سال ۱۳۹۵ یک محور شهری خطی در جنوب ایران شکل گرفته است که کاملاً منطبق با الگوی شکل‌گیری نظام‌های شهری مناطق ساحلی می‌باشد. نکته قابل اشاره قرار گیری بیش از نیمی از شهرهای منطقه در سواحل خلیج فارس و دریای عمان است که بیانگر تمرکز توسعه شهری در نوار ساحلی منطقه است. چنانچه شهرهای مهمی مثل بندر عباس و بوشهر نیز در ساحل قرار دارند و تعدادی از شهرها نیز به صورت جزایر در داخل دریا قرار گرفته‌اند.

شکل ۵- توزیع فضایی شهرهای منطقه ساحل جنوب در سال ۱۳۹۵

بررسی شاخص‌های نخست شهری نظام شهری منطقه ساحل جنوب

در شاخص‌های نخست شهری همواره چهار شهر اول نظام دارای اهمیت می‌باشند. از این رو چهار شهر برتر نظام شهری و تغییرات آن‌ها طی دوره‌های ۱۳۳۵ تا ۱۳۹۵ مورد بررسی قرار گرفته و نتایج در جدول شماره ۴ ارائه شده است. به غیر از سال ۱۳۳۵ که بوشهر شهر نخست منطقه بوده، در تمامی دوره‌های مورد بررسی شهر اول منطقه، شهر بندر عباس بوده است. در مورد جایگاه شهر دوم نیز به جز سال ۱۳۳۵ که بندر عباس شهر دوم بوده، در تمامی دوره‌های مورد بررسی بوشهر شهر دوم منطقه بوده است. در جایگاه شهر سوم در تمامی دوره‌های مورد مطالعه برازجان قرار گرفته است. در جایگاه شهر چهارم نیز به غیر از سال‌های ۱۳۳۵ و ۱۳۴۵ که بندر لنگه و سال ۱۳۹۰ که بندر کنگان قرار داشته‌اند، در بقیه دوره‌های مورد مطالعه بندر گناوه در این جایگاه قرار گرفته است. (جدول ۶).

جدول ۶- تغییرات جمعیتی چهار شهر اول نظام شهری منطقه ساحل جنوب طی سال های ۱۳۳۵ تا ۱۳۹۵

شهر سال	شهر اول		شهر دوم		شهر سوم		شهر چهارم
	شهر	جمعیت	شهر	جمعیت	شهر	جمعیت	شهر
۱۳۳۵	بوشهر	۱۸۴۱۲	بندر عباس	۱۷۷۱۰	بrazجان	۱۰۲۳۳	بندر لنگه
۱۳۴۵	بندر عباس	۳۴۶۲۷	بوشهر	۲۳۵۴۷	بrazجان	۲۰۳۵۷	بندر لنگه
۱۳۵۵	بندر عباس	۸۷۹۸۱	بوشهر	۵۸۹۵۶	بrazجان	۳۱۶۱۱	بندر گناوه
۱۳۶۵	بندر عباس	۲۰۱۶۴۲	بوشهر	۱۲۰۷۸۷	بrazجان	۶۷۰۶۱	بندر گناوه
۱۳۷۵	بندر عباس	۲۷۳۵۷۸	بوشهر	۱۴۳۶۴۱	بrazجان	۸۰۱۶۱	بندر گناوه
۱۳۸۵	بندر عباس	۳۶۷۵۰۸	بوشهر	۱۶۱۶۷۴	بrazجان	۹۲۲۲۱	بندر گناوه
۱۳۹۰	بندر عباس	۴۳۵۷۵۱	بوشهر	۱۹۵۲۲۲	بrazجان	۹۵۴۴۹	بندر کنگان
۱۳۹۵	بندر عباس	۵۲۶۶۴۸	بوشهر	۲۲۳۵۰۴	بrazجان	۱۱۰۵۶۷	بندر گناوه

مأخذ: محاسبات نگارندگان بر اساس آمارهای سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال های ۱۳۳۵ تا ۱۳۹۵

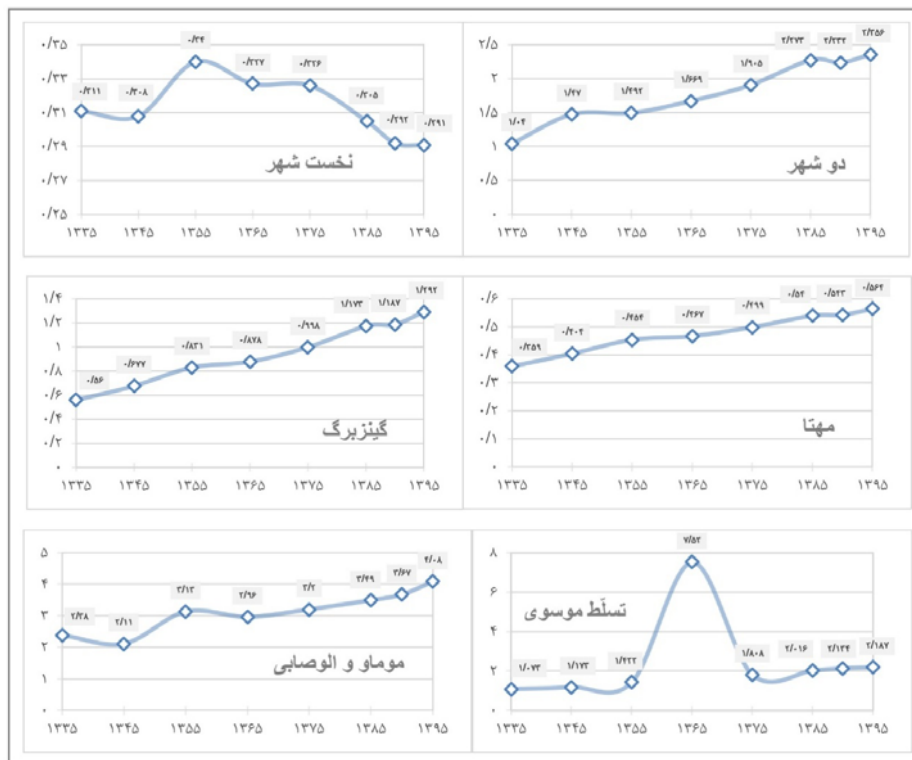
جدول ۷- شاخص های نخست شهری، تمرکز و تعادل در منطقه ساحل جنوب طی سال های ۱۳۳۵ تا ۱۳۹۵

شاخص	سال	۱۳۳۵	۱۳۴۵	۱۳۵۵	۱۳۶۵	۱۳۷۵	۱۳۸۵	۱۳۹۰	۱۳۹۵
شاخص نخست شهر		۰/۳۱۱	۰/۳۰۸	۰/۳۴۰	۰/۳۲۷	۰/۳۲۶	۰/۳۰۵	۰/۲۹۲	۰/۲۹۱
شاخص دو شهر		۱/۰۴۰	۱/۴۷۰	۱/۴۹۲	۱/۶۶۹	۱/۹۰۵	۲/۲۷۳	۲/۲۳۲	۲/۳۵۶
شاخص گینزبرگ		۰/۵۶۰	۰/۶۷۷	۰/۸۳۱	۰/۸۷۸	۰/۹۹۸	۱/۱۷۳	۱/۱۸۷	۱/۲۹۲
شاخص چهار شهر مهتا		۰/۳۵۹	۰/۴۰۴	۰/۴۵۴	۰/۴۶۷	۰/۴۹۹	۰/۵۴۰	۰/۵۴۳	۰/۵۶۴
شاخص موماو و الوصابی		۲/۳۸	۲/۱۱	۳/۱۳	۲/۹۶	۳/۲۰	۳/۴۹	۳/۶۷	۴/۰۸
شاخص تسلط موسوی		۱/۰۷۳	۱/۱۷۳	۱/۴۲۲	۷/۵۲۰	۱/۸۰۸	۲/۰۱۶	۲/۱۳۴	۲/۱۸۷
شاخص هرفیندال		۰/۲۳۰	۰/۱۸۷	۰/۱۹۳	۰/۱۶۹	۰/۱۵۶	۰/۱۲۷	۰/۱۱۷	۰/۱۱۳

۸/۸۵۲	۸/۵۵۲	۷/۸۹۱	۶/۳۹۱	۵/۹۳۱	۵/۱۹۰	۵/۳۵۶	۴/۳۴۸	شاخص هندرسون
۰/۷۱۹	۰/۷۲۱	۰/۷۲۹	۰/۷۴۱	۰/۷۱۶	۰/۷۵۰	۰/۸۳۴	۰/۸۴۰	شاخص ضریب آنتروپی
۲۷۳/۳۷	۲۵۴/۶۴	۲۳۳/۷۴	۱۷۹/۵۸	۱۷۹/۳۰	۱۳۰/۲۸	۹۳/۱۱	۷۸/۱۰	شاخص ضریب تغییرات

مأخذ: محاسبات نگارندگان بر اساس آمارهای سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال‌های ۱۳۳۵ تا ۱۳۹۵

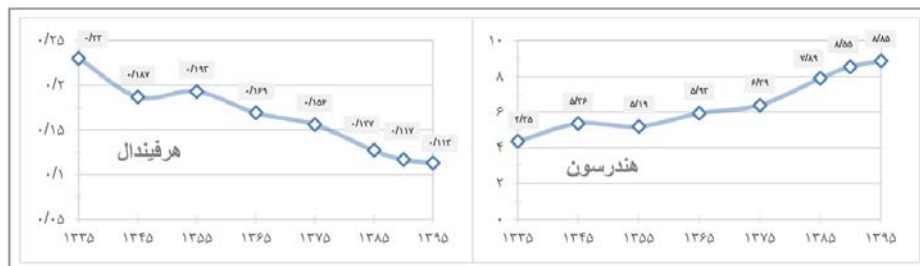
نتایج بررسی شاخص‌های نخست شهری در نظام شهری منطقه در جدول شماره ۷ ارائه شده است. باتوجه به آمار و ارقام جدول فوق می‌توان این‌گونه بیان کرد که: به غیر از سال ۱۳۳۵ که بوشهر شهر اول منطقه بوده، در طی سال‌های ۱۳۴۵ تا ۱۳۹۵ شهر بندرعباس همواره شهر نخست و مسلط منطقه بوده است. شاخص نخست شهر به غیر از سال ۱۳۵۵ که افزایش داشته در تمامی دوره‌ها روند کاهشی داشته است. بر اساس شاخص دو شهر، میزان نخست شهری طی سال‌های ۱۳۳۵ تا ۱۳۷۵ نشان دهنده عدم تسلط پدیده نخست شهری اما در سال‌های ۱۳۸۵ تا ۱۳۹۵ بیانگر تسلط پدیده نخست شهری در نظام شهری منطقه بوده است. بر اساس شاخص گینزبرگ نیز از سال ۱۳۳۵ تا ۱۳۶۵ تسلط شهر نخست بر نظام شهری منطقه وجود نداشته است اما طی سال‌های ۱۳۷۵ تا ۱۳۹۵ شهر نخست بر نظام شهری منطقه تسلط داشته است. بر اساس شاخص چهار شهر مهتا، نظام شهری منطقه در سال‌های ۱۳۳۵ و ۱۳۴۵ دارای حداقل برتری و طی سال‌های ۱۳۵۵ تا ۱۳۸۵ دارای برتری مطلوب و در سال‌های ۱۳۹۰ و ۱۳۹۵ دارای برتری بوده است. طبق شاخص موماو و الوصابی نیز میزان نخست شهری به طور کلی طی ۶۰ دهه گذشته افزایش داشته است. در شاخص تسلط موسوی نیز اگر مقدار عددی از ۱ بیشتر باشد، نشان دهنده تسلط شهر نخست بر نظام شهری منطقه می‌باشد و اگر از ۱ کمتر باشد، بیانگر اهمیت شهرهای میانی در نظام شهری است که طبق اعداد به دست آمده از سال ۱۳۳۵ تا ۱۳۹۵ شهر نخست همواره بر نظام شهری منطقه تسلط داشته است؛ ضمن اینکه مقدار نخست شهری به غیر از سال ۱۳۷۵ (که علت آن افزایش چشمگیر میزان نخست شهری در سال ۱۳۶۵ به علت ورود مهاجران در اثر جنگ تحمیلی به نخست شهر منطقه و فروکش آن در سال ۱۳۷۵ می‌باشد) در تمامی دوره‌ها روند افزایشی داشته است (شکل ۶).

شکل ۶- شاخص های نخست شهری منطقه ساحل جنوب طی سال های ۱۳۳۵ تا ۱۳۹۵

بررسی شاخص های تمرکز نظام شهری منطقه ساحل جنوب

نتایج بررسی شاخص های تمرکز در نظام شهری منطقه در جدول شماره ۸ درج گردیده است. نتایج به دست آمده نشان دهنده این است که میزان تمرکز نظام شهری منطقه طبق شاخص تمرکز هرفیندال به غیر از سال ۱۳۵۵ که افزایش داشته، در تمامی دوره ها همواره روند نزولی داشته است؛ همچنین میزان تمرکز نظام شهری منطقه مطابق شاخص هندرسون، در تمامی دوره ها به غیر از سال ۱۳۵۵ که افزایش داشته، روندی کاهشی داشته است (شکل ۷).

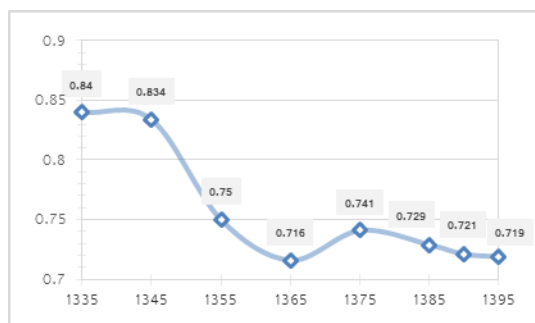

شکل ۷- شاخص‌های تمرکز منطقه ساحل جنوب طی سال‌های ۱۳۳۵ تا ۱۳۹۵

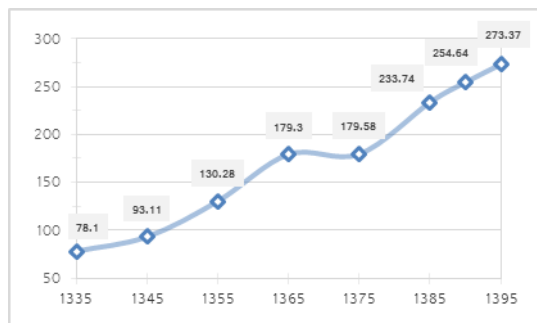
بررسی شاخص‌های تعادل نظام شهری منطقه ساحل جنوب

نتایج بررسی شاخص‌های تعادل در نظام شهری منطقه در جدول شماره ۷ ارائه شده است. طبق نتایج، توزیع جمعیت در نظام شهری منطقه مطابق شاخص آنتروپی، به غیر از سال ۱۳۷۵ که رو به تعادل بوده، در تمامی دوره‌ها به سمت بی‌نظمی و بی‌تعادلی در توزیع جمعیت بین شهرهای منطقه میل پیدا می‌کند (شکل ۸).

بر اساس شاخص ضریب تغییرات نیز توزیع جمعیت در نظام شهری منطقه طی سال‌های ۱۳۳۵ تا ۱۳۹۵ همواره به سمت عدم تعادل و تمرکز گرایی گرایش داشته است و به ویژه در سال ۱۳۸۵ این روند شتاب بسیار زیادی داشته که علت اصلی آن قانون تبدیل روستا به شهر بوده است (شکل ۹).

شکل ۸. شاخص آنتروپی منطقه ساحل جنوب

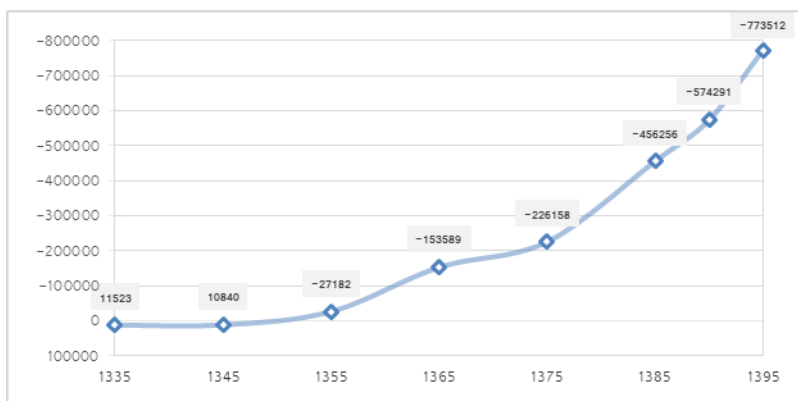
شکل ۹. شاخص ضریب تغییرات منطقه ساحل جنوب

نتایج شاخص رتبه - اندازه زیپف نیز نشان دهنده اختلاف زیاد جمعیت واقعی شهرهای منطقه با جمعیت مطلوب آن‌ها طی سال‌های ۱۳۳۵ تا ۱۳۹۵ می‌باشد که بیانگر عدم تعادل نظام شهری منطقه طی دوره‌های یاد شده می‌باشد؛ به طوری که طی سال‌های ۱۳۳۵ و ۱۳۴۵ نظام شهری منطقه دارای مازاد جمعیت بوده که روند کاهشی داشته اما از سال ۱۳۵۵ تا ۱۳۹۵ دارای کمبود جمعیت بوده که روند افزایشی داشته است (جدول ۸ و شکل ۱۰).

جدول ۸- شاخص رتبه - اندازه زیپف نظام شهری منطقه ساحل جنوب طی سال‌های ۱۳۳۵ تا ۱۳۹۵

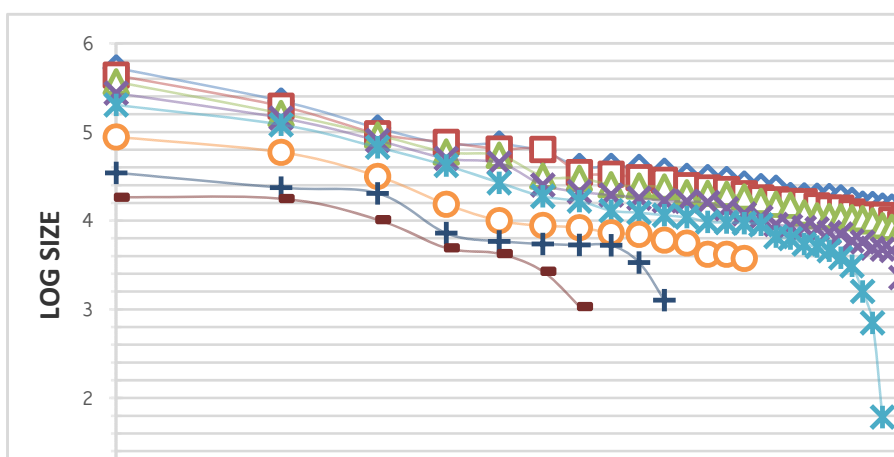
سال	تعداد شهر	جمعیت واقعی	جمعیت مطلوب	اختلاف جمعیت واقعی با جمعیت مطلوب
۱۳۳۵	۷	۵۹۲۶۳	۴۷۷۴۰	۱۱۵۲۳
۱۳۴۵	۱۰	۱۱۲۲۶۱	۱۰۱۴۲۱	۱۰۸۴۰
۱۳۵۵	۱۴	۲۵۸۸۹۴	۲۸۶۰۷۶	-۲۷۱۸۲
۱۳۶۵	۲۵	۶۱۵۸۶۸	۷۶۹۴۵۷	-۱۵۳۵۸۹
۱۳۷۵	۲۷	۸۳۸۴۵۹	۱۰۶۴۶۱۷	-۲۲۶۱۵۸
۱۳۸۵	۵۱	۱۲۰۴۴۴۴	۱۶۶۰۷۰۰	-۴۵۶۲۵۶
۱۳۹۰	۶۴	۱۴۹۲۸۶۴	۲۰۶۷۱۵۵	-۵۷۴۲۹۱
۱۳۹۵	۷۵	۱۸۰۷۷۷۷	۲۵۸۱۲۸۹	-۷۷۳۵۱۲

مأخذ: محاسبات نگارندگان بر اساس آمارهای سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال‌های ۱۳۳۵ تا ۱۳۹۵

شکل ۱۰- اختلاف جمعیت واقعی با جمعیت مطلوب (زییفت) شهرهای منطقه ساحل جنوب از سال ۱۳۳۵ تا ۱۳۹۵

منحنی توزیع لگاریتمی رتبه - اندازه واقعی شهرهای منطقه نیز طی سال‌های ۱۳۳۵ تا ۱۳۹۵ با استفاده از مدل رگرسیونی محاسبه شده است که نشان می‌دهد همبستگی معکوس بالایی بین لگاریتم رتبه شهرها با لگاریتم اندازه شهرها در تمام دوره‌ها برقرار است. به عبارت دیگر هرچه لگاریتم رتبه‌ها افزایش می‌یابد از میزان لگاریتم جمعیت کاسته می‌شود (شکل ۱۱).

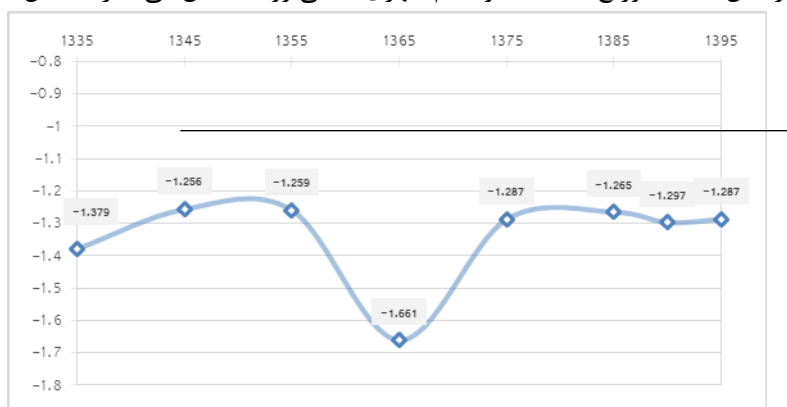
شکل ۱۱- منحنی توزیع لگاریتمی رتبه - اندازه واقعی شهرهای منطقه ساحل جنوب طی سال‌های ۱۳۳۵ تا ۱۳۹۵

جدول ۹- معادله شیب خط نظام شهری منطقه ساحل جنوب طی سال های ۱۳۳۵ تا ۱۳۹۵

سال	معادله شیب خط	R ² (ضریب رگرسیون)
۱۳۳۵	$y = -1/3787x + 4/4867$	۰/۸۲۸۶
۱۳۴۵	$y = -1/2564x + 4/6901$	۰/۸۶۲۶
۱۳۵۵	$y = -1/2593x + 5/0063$	۰/۹۷۲
۱۳۶۵	$y = -1/6612x + 5/6168$	۰/۷۳۴
۱۳۷۵	$y = -1/2875x + 5/4987$	۰/۹۷۴۲
۱۳۸۵	$y = -1/2655x + 5/6315$	۰/۹۵۸۱
۱۳۹۰	$y = -1/2972x + 5/7536$	۰/۹۶۳۵
۱۳۹۵	$y = -1/2875x + 5/8296$	۰/۹۶۴۱

مأخذ: محاسبات نگارندگان بر اساس آمارهای سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال‌های ۱۳۳۵ تا ۱۳۹۵

مقدار شیب خط نیز طی سال‌های ۱۳۳۵ تا ۱۳۹۵ محاسبه شده و در جدول شماره ۱۰ ارائه شده است. طبق اعداد به دست آمده طی سال‌های ۱۳۳۵ تا ۱۳۹۵ مقدار شیب خط همواره بالای ۱- بوده که حاکی از تسلط نخست شهری در نظام شهری منطقه است. طی سال‌های ۱۳۳۵ تا ۱۳۴۵ شیب خط روند نزولی داشته و توزیع جمعیت در نظام شهری اندکی رو به تعادل بوده است اما در سال ۱۳۵۵ و به خصوص سال ۱۳۶۵ شیب خط افزایش نسبتاً زیادی داشته که نشان دهنده‌ی این است که توزیع جمعیت در مجموعه شهرهای منطقه طی این سال‌ها به سمت عدم تعادل و تسلط بیشتر نخست شهر سوق پیدا کرده است ولی در سال‌های ۱۳۷۵ و ۱۳۸۵ روند کاهشی و رو به تعادل به خود می‌گیرد تا اینکه مجدداً در سال ۱۳۹۰ روند صعودی می‌یابد و در نهایت در سال ۱۳۹۵ توزیع جمعیت در نظام شهری اندکی رو به تعادل می‌گذارد (شکل ۱۱).

شکل ۱۲- شیب خط توزیع لگاریتمی رتبه - اندازه شهرهای منطقه ساحل جنوب طی سال‌های ۱۳۳۵ تا

۱۳۹۵

نتیجه گیری

در پیدایش نظام شهری و شکل گیری الگوی فضایی آن در یک منطقه در طی ادوار زمانی مختلف عوامل طبیعی مناطق از جمله عرض جغرافیایی، ناهمواری، دسترسی به منابع آب نقش اساسی دارند. همچنین نظام شهری در فضای جغرافیایی هر منطقه، انعکاسی از عوامل اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و شکل روابط اجتماعی افراد و گروه های انسانی است. بنابر این پیوند استقرار گروه های انسانی و روابط متقابل بین آن ها به استحکام تشکیلات منطقه کمک کرده و به آن قوت می بخشد. هر قدر نواحی جغرافیایی از رشد اقتصادی برتر بهره مند باشند، به همان اندازه بافت و ساختار منظمی از نظام شهری ایجاد شده که وظایف را از واحدهای بزرگ شهری تا کوچک ترین مراکز تجمع انسانی با نظم خاصی انتقال می دهند.

منطقه ساحل جنوب ایران به دلیل قرارگیری در عرض جغرافیایی پایین تر نسبت به دیگر مناطق کشور برای توسعه شهرهای موجود و استقرار شهرهای جدید با محدودیت های ناشی از عرض جغرافیایی پایین از جمله گرمای طاقت فرسا و عموماً شرحی منطقه و میزان بارش سالیانه ناچیز مواجه بوده است. به لحاظ ناهمواری نیز شهرهای قدیمی و پرجمعیت تر این منطقه در نواحی پست ساحلی و جلگه ای خلیج فارس و دریای عمان استقرار یافته و به لحاظ فضایی یک شبکه شهری خطی را در نوار ساحلی جنوب ایران شکل داده اند و هر چه از ساحل به سمت مناطق داخلی منطقه ساحل جنوب به پیش می رویم و از ساحل فاصله می گیریم به دلیل افزایش ارتفاع تعداد شهرهای کمتری مشاهده می شود. بنابراین بدیهی است که کانون های اولیه شهری که در ارتفاع و شیب ملایمی استقرار یافته اند به پسرکانه کشاورزی فعال خود متکی بودند. از این رو در نواحی مرتفع تر منطقه ساحل جنوب به علت وجود اراضی ناهموار، دره های پرشیب و تنگ، آب و هوای نامساعد، عدم امکان تشکیل خاک و در نتیجه عدم وجود اراضی کشاورزی به عنوان پسرکانه های شهری کانون های شهری کمتری وجود دارد. هر چند امروزه با استفاده از فناوری های جدید می توان آب را از مسافت های دور انتقال داد و نیز از آب های زیرزمینی موجود در عمق های بسیار استفاده کرد و الزام مکان گزینی شهرها در کنار منابع آبی که به راحتی قابل استحصال باشد کاهش یافته ولی آب همچنان در توسعه شهرها عامل تعیین کننده ای به شمار می آید. چنانچه امروزه نیز کمبود آب در توسعه شهرهای سواحل جنوبی ایران عامل محدود کننده محسوب می شود. از این رو در منطقه ساحلی جنوب ایران غلبه آب و هوای گرم و خشک، کمبود بارندگی، محدود بودن منابع آب شیرین و نبود رودخانه های دائمی و شیرین و کمبود اراضی زراعی با خاک مناسب سبب شده تا اقتصاد این منطقه بر پایه بخش کشاورزی استوار نباشد، اما محیط طبیعی در این سواحل امکان دیگری را برای زیست در اختیار انسان ها قرار داده است. وجود منابع غنی نفت و

گاز و نیز دسترسی به آب‌های آزاد، اقتصاد این منطقه را بر پایه استخراج نفت و گاز، صنایع سنگین وابسته به نفت و گاز و صادرات و واردات کالا استوار کرده است. کارکرد بندرگاهی شهرهای منطقه ساحل جنوب به علت کارکردهای تجاری یعنی صدور نفت و مواد پتروشیمی و کالاهای ساخته شده بیش از دیگر مناطق کشور می‌باشد. چنانچه شهرهایی چون میناب، دهیارز و سیریک با وجود آنکه در کنار ساحل قرار ندارند، به علت نزدیکی به دریا و در پیوندی عملکردی با بنادر جنوبی خلیج فارس که فعالیت‌های جهانی در حمل و نقل دارند، از کارکردهای بندری تأثیر پذیرفته‌اند. فاصله نزدیک بنادر این منطقه به ویژه بندر عباس با مراکز تجاری برون مرزی مانند دبی، جبل علی، خصب و رأس الخیمه نخستین عامل برتری سواحل این منطقه در ارتباطات و مبادلات تجاری خارجی است. از این رو فعالیت‌های اقتصادی شهرهای منطقه ساحل جنوب عمدتاً جنبه برون مرزی دارد و به همین علت این فعالیت‌ها کمتر توانسته رشد و توسعه شهری به دنبال داشته باشد. بدین ترتیب در منطقه ساحل جنوب وجود منابع سرشار نفت و گاز، بنادر مناسب برای صدور و ورود کالا، موقعیت‌های استراتژیکی و نظامی در شکل‌گیری و توسعه شهرهای نفتی و بندری و نظامی به صورت ناموزون مؤثر بوده است. در این منطقه به غیر از شهرهای بند لنگه و گناوه به علت سرمایه‌گذاری در زمینه تجاری و ارتباطی، شهر کنگان به دلیل استخراج گاز، بندر عسلویه و بندر تمبک به دلیل پروژه عظیم میادین گاز و نفت پارس جنوبی، بندر عباس با وجود موقعیت تجاری و نظامی، بندر بوشهر به علت موقعیت بندرگاهی و استقرار صنایع سنگین و سرانجام قشم و کیش به دلیل موقعیت تجاری و تفریحی شهر معروف و مهم دیگری وجود ندارد. بدین ترتیب این منطقه موقعیت جدا افتاده‌ای با پیکره ملی پیدا کرده و محدودیت‌های زراعی و صنعتی موجب شده است تا ساکنان آن به فعالیت‌های صید و صیادی روی بیاورند. این منطقه به لحاظ تولید ناخالص منطقه‌ای در زمره مناطق عقب مانده به حساب می‌آید. با توجه به نوع فعالیت اقتصادی مراکز جمعیتی این منطقه، جمعیت به کندی در شهرهای آن افزایش یافته و از کل جمعیت شهرنشین کشور نسبت کمی (۳/۱ درصد) در آن‌ها مستقر شده‌اند. همچنین اکثر شهرهای آن به صورت خطی و کوچک هستند. داشتن موقعیت ارتباطی ضعیف تا متوسط با شبکه ارتباطی و شهرهای ایران موجب شده است تا نظام شهرنشینی منطقه ساحل جنوب ناموزون و ضعیف باشد. به عبارت دیگر گستره فضایی و وسعت شبکه ارتباطی منطقه ساحل جنوب شهرهای کمتری را نسبت به دیگر مناطق کشور پوشش می‌دهد. با این حال نقش عامل انسانی و سرمایه‌گذاری‌های دولتی و خصوصی به عنوان سامان‌دهنده عوامل طبیعی و جغرافیایی در منطقه را نباید نادیده گرفت. برای مثال احداث مراکز تجاری و هتل‌ها در کیش و قشم، افزایش ظرفیت کانتینری بندر شهید رجایی برای کارآمدتر کردن کریدور شمال - جنوب و نیز افزایش درآمدهای ترانزیتی این کریدور و پروژه عظیم

پارس جنوبی از جمله اقدام‌ها و سیاست‌های انسانی برای تغییر فضای زندگی این منطقه به‌شمار می‌روند.

در این پژوهش، تحولات کمی و جمعیتی نظام شهری منطقه ساحل جنوب طی سال‌های ۱۳۳۵ تا ۱۳۹۵ با استفاده مدل‌های مختلف بررسی شده است تا تصویر بهتری از الگوی نظام شهری در منطقه ساحل جنوب ارائه شود.

به دنبال دگرگونی شرایط اقتصادی - اجتماعی کشور در یک قرن اخیر، شبکه شهری منطقه ساحل جنوب نیز آهنگ و شتاب پر نوسانی را در پیش گرفته است، به طوری که طی ۶ دهه اخیر (۱۳۳۵-۱۳۹۵) تعداد شهرها تقریباً ۱۱ برابر، جمعیت شهرنشینین بیش از ۳۰ برابر و نسبت شهرنشینینی نیز از ۱۳/۶ درصد به ۶۱/۵ درصد افزایش یافت. آمارهایی که بیش از هر چیز حکایت از رشد فزاینده شهرنشینینی و پیامدهای مربوط به آن در دهه‌های اخیر دارد. سرآغاز این تحول و تغییر در شبکه شهری منطقه را باید به طور عمده با توسعه اقتصادی و جذب نیروی مهاجر به مرکز برتر منطقه مرتبط دانست که با استقرار جمعیت در شهر بزرگ بندر عباس سرعت و رشد این شهر از مقیاس اقتصادی بهینه فراتر رفته است.

بررسی‌های انجام شده در این پژوهش گرایش به عدم تعادل در سلسله مراتب شهری را با گذشت زمان بازگو می‌کند. جمعیت‌پذیری شهر بندر عباس به عنوان تنها شهر بزرگ منطقه و افزایش تراکم در آن مشخصه اصلی نظام شهری در این منطقه می‌باشد که نرخ بالایی را به خود اختصاص داده است. این شهر از سال ۱۳۷۵ تبدیل به شهر بزرگ شده است و در این سال به تنهایی ۳۲/۶ درصد از کل جمعیت شهری منطقه را در بر می‌گرفت، درصد جمعیت شهری آن پس از دو دهه و در سال ۱۳۹۵ به ۲۹/۱ درصد کاهش یافت، اما همچنان بعد از طبقه شهرهای کوچک بالاترین درصد جمعیت شهری منطقه را دارد. نتایج به دست آمده براساس مدل‌ها و شاخص‌های نخست شهری و تمرکز نشان می‌دهد که میزان نخست شهری و تمرکز در تمامی دوره‌ها به غیر از سال ۱۳۵۵ که افزایش داشته، روندی کاهشی داشته است اما همچنان شهر نخست بندر عباس تسلط خود را بر نظام شهری این منطقه طی دوره‌های متمادی حفظ کرده است که علت آن می‌توان در حضور پررنگ دولت در زندگی شهری معاصر و تمایل شدید دولت به تمرکز گرایی و اقتدار در سطوح مختلف سلسله مراتب فضایی جست.

رشد سریع و تمرکز فزاینده جمعیت موجب شده که تقریباً در همه دوره‌ها ۲ شهر بندر عباس و بوشهر به عنوان شهرهای برتر منطقه تفوق و برتری خود را در زمینه‌های مختلف اقتصادی - اجتماعی حفظ نمایند. این لکه‌های توسعه که به‌عنوان مراکز استان‌های منطقه در سطوح بالای سلسله مراتب شهری فعالیت می‌کنند، مکان اصلی جمعیت، صنایع، خدمات، مهمترین بنادر منطقه

و گره‌گاه‌های اصلی حمل و نقل و سازمان‌ها و نهادهای اداری - سیاسی می‌باشند و باعث شده‌اند تا تقریباً بسیاری از امکانات و خدمات از سایر شهرهای منطقه سلب شود. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که این شهرها در حال بریدن از شهرهای پایین دست‌شان هستند و زمینه‌های لازم برای پیوستن به دایره سرمایه‌داری در آن‌ها به تدریج در حال نمایان شدن است. هرچند شهر برازجان نیز در طی ۶۰ سال گذشته همواره سومین شهر پرجمعیت منطقه بوده و توانسته در سال ۱۳۹۵ به همراه شهر بوشهر در طبقه شهرهای میانی قرار گیرد. بازتاب فضایی این موضوع به صورت قطب‌های توسعه منطقه‌ای از هم گسسته تحقق پیدا نموده که جهت تعادل منطقه را به خطر انداخته و دست‌اندازی به نواحی پیرامونی را موجب گشته است.

از دیگر مشخصه‌های بارز نظام شهری در این منطقه، سهم بالای جمعیت و تعداد شهرها در طبقه شهرهای کوچک است. به طوری که تقریباً در تمامی دوره‌های سرشماری شهرهای کوچک بیشترین تعداد شهرها و جمعیت شهرنشین را به خود اختصاص داده‌اند. شهرهای کوچک بر اساس آخرین دوره سرشماری ۴۷/۴ درصد جمعیت شهری و ۵۸/۷ درصد از تعداد شهرهای منطقه را در بر می‌گیرند در حالی که در اولین دوره سرشماری این میزان ۷۸/۲ درصد جمعیت شهری و ۴۲/۹ درصد تعداد شهرها بوده است. بنابراین باوجود این که سهم تعداد شهرهای طبقه شهرهای کوچک طی ۶۰ سال گذشته افزایش داشته اما سهم جمعیت شهری آن کاهش یافته است که این امر می‌تواند بیانگر آن باشد که نقش و اهمیت شهرهای کوچک در منطقه ساحل جنوب رو به افول می‌باشد. به علت تمرکز فعالیت و سرمایه، زیر ساخت و امکانات اشتغال در شهرهای بزرگ و میانی این شهرها در حال از دست دادن اهمیت خود در برابر مراکز بزرگتر می‌باشند که نتیجه‌ی آن برهم خوردن تعادل فضایی نظام شهری منطقه ساحل جنوب طی ۶۰ سال گذشته می‌باشد. در چنین شرایطی و با تداوم این روند الگوی استقرار جمعیت و کانون‌های زیستی منطقه از نظام بهره‌گیری متناسب ظرفیت و استعدادها موجود تبعیت نکرده و تصویر متعادل و متناسبی را ارائه نمی‌دهد. حوزه‌های پرتوان و اشتغال‌زا به جذب نیروی کار و حوزه‌های بی رونق و کم توان به دفع نیروی کار و جمعیت مواجه شده‌اند. به همین علت کنش و واکنش‌های عملی میان طبقات مختلف شهری وجود ندارد و به صورت واحدهای منفرد و منزوی هستند. در نتیجه شبکه شهری عملکرد سلسله مراتبی نداشته و توزیع فضایی آن از یک نظام کارکردی تبعیت نمی‌کند. درحالی که امروزه توجه به شهرهای کوچک از مهمترین راهبردهای توسعه و عمران منطقه ای در جهان به شمار میرود. به دلیل عرضه کارکردهای مختلف اقتصادی - اجتماعی به حوزه محلی و به تبع آن کاهش مهاجرت‌ها به تغییر جمعیت آن‌ها از نواحی و کانون‌های شهری بزرگتر به کانون‌های کوچکتر و همچنین جایگاه و تأثیر سلسله مراتبی این شهرها در شبکه شهری منطقه که می‌تواند موجب توزیع متعادل

جمعیت و جلوگیری از تمرکز آن شود. به همین دلیل راهبرد شهرهای کوچک می‌تواند به‌عنوان یک سیاست محوری مطرح شود.

روستاشهرها به‌عنوان چهارمین طبقه شهری، مشخصه دیگر شهرنشینی در منطقه ساحل جنوب به شمار می‌روند که گرچه به لحاظ تعداد شهرها، جایگاه دوم را دارند اما کمترین درصد جمعیت شهری را در میان انواع طبقات شهری طی ۶۰ سال گذشته داشته‌اند. طبق آخرین سرشماری این شهرها با این که ۳۷/۳ درصد تعداد شهرهای منطقه ساحل جنوب را شامل می‌شوند، تنها ۵ درصد جمعیت شهری را به خود اختصاص داده‌اند. این عدم سنخیت بین تعداد شهر و میزان جمعیت نشان می‌دهد روستاشهرها نتوانستند با ایفای نقش بازار مرکزی حوزه نفوذ روستایی، ضمن ارائه خدمات متنوع در این زمینه محرک مهمی در تقویت و استحکام اقتصادی نواحی روستایی پیرامون قلمداد شوند، که به هیچ وجه نمی‌تواند نشانه خوبی برای آینده نظام شهری منطقه باشد و می‌تواند عدم تعادل آن را بیش از پیش تشدید نماید. همان گونه که گرایش به تعادل در سطوح بالا مشهود است در سطوح پایین به خصوص در روستاشهرها آنچه‌ان بهبودی ملاحظه نمی‌گردد. اختلاف بین رتبه شهرها و جمعیت مطلوب مشخص می‌کند که گرایش به شهرهای بزرگ و میانی به خاطر سیاست‌های اقتصادی و ازدیاد شهرهای کم جمعیت تنها نتیجه سیاست‌های اداری کشور است. این امر یکی از پارادوکس‌های مهم موجود میان نظام اداری - سیاسی غالب و نظام اجتماعی موجود به شمار می‌رود، که در کنار اصرار دولت بر ایجاد چنین سکونتگاه‌هایی با نام شهر، مردم کمترین تمایل به ماندگاری در این مراکز از خود نشان می‌دهند.

بدین ترتیب می‌توان نتایج این مقاله را همسو و مطابق با نتایج علی‌اکبری و همکاران (۱۳۹۴)، شمعی و حاجی‌زاده (۱۳۹۳)، کریمی و بیگ محمدی (۱۳۹۲) و امیدوار و همکاران (۱۳۸۸) و مغایر با نتایج مطالعات لطفی و همکاران (۱۳۹۲)، رهنمایی و همکاران (۱۳۹۰)، داداش پور و همکاران (۱۳۸۹)، سرمست و زالی (۱۳۸۹) دانست.

منطقه ساحل جنوب به دلیل نبود مدیریت صحیح با چالش‌هایی مانند مهاجرت از روستا به شهر و تبدیل روستاهای مرکز بخش با هر اندازه جمعیتی به شهر، تمرکز جمعیت در نوار ساحلی و تهدید منابع طبیعی با ارزش این ناحیه و گسترش انواع آلودگی‌های زیست‌محیطی در تمام مناطق ساحلی رو به رو می‌باشد که در کنار موضوعات دیگر توسعه پایدار شهری منطقه را به مخاطره افکنده است. چنانچه نتایج شاخص‌های تعادل بیانگر آن است که میزان تعادل نظام شهری این منطقه طی ۶۰ سال گذشته همواره رو به عدم تعادل بوده است. برای مقابله با چالش‌های نامبرده و متوقف کردن روند رو به عدم تعادل، راهکارهای ذیل پیشنهاد می‌شود:

۱. تقویت بنیان‌های اقتصادی و افزایش فرصت‌های شغلی در روستاشهرهای منطقه

۲. اصلاح قانون تبدیل روستا به شهر با در نظر گرفتن ملاک‌های دیگری علاوه بر جمعیت
۳. تقویت شهرهای کوچک با بهره‌مندی از حداقل امکانات بر اساس نظام سلسله مراتب
۴. برنامه‌ریزی متوازن منطقه‌ای به منظور ایجاد زمینه‌های رشد یکسان از نظر سرمایه‌گذاری و ارائه خدمات
۵. استفاده از ظرفیت‌ها و پتانسیل‌های نواحی مرتفع تر منطقه برای استقرار جمعیت بیشتر تا از تراکم بیش از حد جمعیت در نواحی جلگه‌ای و زمین‌های حاصل خیز و مناسب برای کشاورزی جلوگیری شود.
۶. توسعه شبکه ارتباطات زمینی و برقراری ارتباطات با شهرهای مناطق همجوار به منظور گسترش مبادلات بین شهرهای این منطقه با شهرهای دیگر مناطق جنوبی و مرکزی کشور
۷. سامان‌دهی بنادر و احیا فعالیت‌های بندری شهرهایی مانند بندر لنگه که فعالیت بندری آن‌ها قطع گردیده است.
۸. بهسازی و توسعه شبکه‌های زیربنایی، تأمین منابع آب و تقویت راه‌های ارتباطی متناسب با استقرار فعالیت و جمعیت، از طریق شبکه‌های ارتباطی سریع و تجهیزات شهری
۹. تدوین برنامه مدیریت ویژه نوار ساحلی
۱۰. تقویت و تجهیز اسکله‌ها و بنادر صیادی، حفاظت و بازسازی ذخایر، توسعه صید و پرورش آبزیان، جهت ارتقای سهم صنایع شیلاتی در این منطقه و گسترش صید صنعتی در دریای عمان و خلیج فارس و همچنین آب‌های دور متناسب با توان محیطی آن‌ها
۱۱. برخورد اصولی با مسائل اقلیمی و زیست‌محیطی مانند فرسایش خاک، آلودگی‌های محیط‌زیست دریایی، دفع فاضلاب و نظیر این‌ها و حفاظت از اکوسیستم نوار ساحلی با تأکید بر زیست‌گاه‌های حساس و گونه‌های آسیب‌پذیر گیاهی و جانوری به‌ویژه در سواحل خلیج فارس
۱۲. توسعه و استقرار فعالیت‌های صنعتی مبتنی بر ذخایر و معادن موجود نفت و گاز با تأکید بر صنایع شیمیایی، پتروشیمی، صنایع معدنی و صنایع دریایی متناسب با توان محیطی و با توجه به استقرار فعالیت‌های مرتبط با حوزه گازی پارس جنوبی در سواحل خلیج فارس
۱۳. وجود جزایر فراوان در این منطقه پتانسیل عظیمی برای رونق گردشگری و اقتصادی منطقه و توسعه متوازن تر نظام شهری می‌باشد، در حالیکه تنها به سرمایه‌گذاری و رونق دو شهر جزیره‌ای قشم و کیش بسنده شده است، بنابراین توجه ویژه به بحث گردشگری شهرهای جزیره‌ای و تأمین زیرساخت‌ها و فراهم نمودن زمینه توسعه و احداث تأسیسات گردشگری و بهره‌برداری از ظرفیت‌های تاریخی و طبیعی با مشارکت بخش خصوصی و تعاونی به‌ویژه در سواحل خلیج فارس ضروری به نظر می‌رسد.

همچنین پیشنهاد می‌شود مطالعاتی مشابه این پژوهش برای نظام شهری سایر مناطق کشور نیز انجام گیرد تا علاوه بر مشخص شدن وضعیت نخست شهری، تمرکز و تعادل آن‌ها؛ شباهت‌ها و تفاوت‌های نظام شهری مناطق ۱۰ گانه کشور به روشنی نمایان گردد.

منابع

- امیدوار، کمال؛ بیرانوندزاده، مریم و رستم گورانی، ابراهیم (۱۳۸۸)، تحلیل شبکه شهری و توزیع فضایی جمعیت در کانون‌های شهری استان هرمزگان، *فصلنامه جغرافیایی چشم انداز زاگرس*، ۱(۲): ۱۳۲-۱۰۹.
- آنارادنژاد، رحیم بردی (۱۳۹۰)، بررسی تحلیلی سلسله مراتب شهری در استان کردستان با استفاده از روش رتبه-اندازه و مدل تعدیلی بهفروز، *جغرافیای انسانی*، ۳(۲): ۴۵-۵۷.
- آنارادنژاد، رحیم بردی (۱۳۹۵)، تحلیلی بر برنامه‌ریزی فضایی و الگوی توسعه شهرنشینی در ایران، پژوهش و برنامه‌ریزی شهری، ۷(۲۶): ۹۳-۱۱۲.
- پورمحمدی، محمدرضا؛ قربانی، رسول؛ زالی، نادر و حکمتی فرید، صمد (۱۳۸۸)، تحلیل ویژگی‌های نظام شهری منطقه آذربایجان با تأکید بر تأثیرات تمرکز اقتصادی کلان شهر تبریز، *جغرافیا و برنامه‌ریزی*، ۱۴(۲۹): ۱۱۷-۱۴۰.
- تقوایی، مسعود و صابری، حمید (۱۳۸۹)، تحلیلی بر سیستم‌های شهری ایران طی سال‌های ۱۳۳۵ تا ۱۳۸۵، *مطالعات و پژوهش‌های شهری و منطقه‌ای*، ۲(۵): ۵۵-۷۶.
- تقوایی، مسعود و مبارکی، امید (۱۳۹۱)، تحلیل سیستم‌های شهری کلان منطقه آذربایجان در سال‌های ۱۳۳۵ تا ۱۳۸۵، *جغرافیا (فصلنامه علمی - پژوهشی انجمن جغرافیای ایران)*، ۱۰(۳۵): ۱۹۴-۱۷۱.
- تقوایی، مسعود و موسوی، میرنجف (۱۳۹۰)، نقدی بر شاخص‌های تعیین نخست شهری و ارائه شاخصی جدید (با نگاهی تحلیلی بر شاخص‌های نخست شهری در ایران)، *جغرافیا و مطالعات محیطی*، ۴۲-۳۲.
- توفیق، فیروز (۱۳۷۶)، شبکه شهرها و خدمات، *جلد اول: مبانی نظری و ادبیات موجود*، تهران: مرکز مطالعات و تحقیقات شهرسازی و معماری ایران.
- جلالیان، اسحاق؛ موسوی، میرنجف و باقری کشکولی، علی (۱۳۹۶)، تحلیلی بر ساختار فضایی شهرهای استان بوشهر در راستای تدوین برنامه‌ریزی راهبردی، *پژوهش‌های جغرافیای انسانی*، ۴۹(۱): ۳۵-۵۳.
- حکمت‌نیا، حسن و موسوی، میر نجف (۱۳۸۵)، کاربرد مدل در جغرافیا با تأکید بر برنامه‌ریزی شهری و ناحیه‌ای، چاپ اول، یزد: علم نوین.
- داداش‌پور، هاشم؛ آفاق‌پور، اتوسا و رفیعیان، مجتبی (۱۳۸۹)، تحلیلی بر سازمان یابی فضایی سیستم شهرهای نواحی ساحلی جنوب ایران، *جغرافیا و توسعه‌ی ناحیه‌ای*، ۱۴: ۹۷-۱۳۱.
- دیوسالار، اسدالله و شیخ اعظمی، علی (۱۳۹۰)، برنامه‌ریزی فضایی توسعه‌ی پایدار شهرهای ساحلی، نمونه موردی: شهر ساحلی نور، *مجله جغرافیا و توسعه*، ۹(۲۱): ۴۳-۶۴.

- رهنما، محمدرحیم و توانگر، معصومه (۱۳۸۷)، بررسی تطبیقی حاشیه‌نشینی در شهرهای سبزوار، نیشابور، تربیت حیدریه، و گناباد، *جغرافیا و توسعه ناحیه‌ای*، ۷(۱۱): ۸۳-۱۱۵.
- رهنمایی، محمد تقی؛ منوچهری میاندوآب، آیتوب و ابراهیم‌پور، احد (۱۳۹۰)، سیر تحولات نخست شهری و نظام شهری منطقه آذربایجان (۱۳۳۵-۱۳۸۵)، *آمایش سرزمین*، ۳(۵): ۳۲-۵.
- زبردست، اسفندیار (۱۳۸۶)، بررسی تحولات نخست شهری در ایران، *هنرهای زیبا*، ۲۹: ۲۹-۳۸.
- سرمست، بهرام و زالی، نادر (۱۳۸۹)، انتظام فضایی شبکه شهری و برنامه‌ریزی جمعیتی در افق ۱۴۰۰؛ مطالعه موردی آذربایجان، *فصلنامه مطالعات راهبردی*، ۱۳(۲): ۸۷-۵۹.
- شکویی، حسین (۱۳۷۳)، *دیدگاه‌های نو در جغرافیای شهری*، چاپ اول، تهران: سمت.
- شماعی، علی و حاجی‌نژاد، صادق (۱۳۹۳)، تحلیل فضایی شبکه شهری منطقه خراسان (۱۳۹۰-۱۳۳۵)، *جغرافیا و توسعه ناحیه‌ای*، ۱۲(۲۲): ۲۹-۱.
- صدر موسوی، میرستار و طالب‌زاده، میرحیدر (۱۳۸۸)، بررسی و تحلیل تغییرات در سلسله مراتب شهری استان آذربایجان غربی در یک دوره پنجاه ساله (۱۳۸۵-۱۳۳۵)، *فضای جغرافیایی*، ۹(۲۷): ۱۵۹-۱۳۳.
- علی اکبری، اسماعیل؛ طالشی، مصطفی و فرجی دارابخانی، محمد (۱۳۹۴)، استقرار متوازن و توسعه نامتوازن: تحلیلی بر نظام شهری غرب کلان منطقه زاگرس با تأکید بر ناپایداری و ناکارآمدی شهرهای کوچک، *جغرافیا و پایداری محیط*، ۵(۱۶): ۷۲-۵۵.
- عظیمی، ناصر (۱۳۸۱)، *پویش شهرنشینی و مبانی نظام شهری*، تهران: نیکا.
- فرودی، رحمت‌الله؛ زنگنه شهرکی، سعید و ساعد موجشی، رامین (۱۳۸۸)، چگونگی توزیع فضایی جمعیت در نظام شهری ایران طی سال‌های ۱۳۳۵ تا ۱۳۸۵، *پژوهش‌های جغرافیای انسانی*، ۴۱(۶۸): ۶۸-۵۵.
- فرید، عبدالله (۱۳۷۵)، *جغرافیا و شهرشناسی*، چاپ سوم، تبریز: دانشگاه تبریز.
- قادرمرزی، حامد (۱۳۹۴)، تحلیل شبکه شهری کلان منطقه جنوب غرب با تأکید بر بعد اقتصادی (مورد: استان‌های خوزستان و کهگیلویه و بویراحمد)، *فصلنامه برنامه‌ریزی منطقه‌ای*، ۱۹(۵): ۲۶-۱۳.
- قدیری، محمود و شاکری، فاطمه (۱۳۹۴)، تحلیل تطبیقی الگوی توزیع جمعیت در نظام شهری مناطق ۱۰ گانه‌ی کشور، *جغرافیا و توسعه*، ۱۳(۴۰): ۵۸-۴۳.
- کریمی قطب‌آبادی، فضل‌الله و بیک محمدی، حسن (۱۳۹۲)، الگوی توزیع فضایی جمعیت در نظام شهری استان فارس (۱۳۹۰-۱۳۵۵)، *فصلنامه جغرافیا و مطالعات محیطی*، ۸(۲): ۱۱۴-۹۹.
- لطفی، صدیقه؛ ایران‌دوست، کیومرث و باباخانزاده، ادريس (۱۳۹۲)، بررسی سیر تحولات نخست شهری و نظام شهری منطقه زاگرس (۱۳۸۵-۱۳۵۵)، *آمایش جغرافیایی فضا*، ۳(۸): ۴۵-۲۳.
- لیوارجانی، پروین‌دخت و شیخ‌اعظمی، علی (۱۳۸۸)، بررسی پدیده نخست شهری در ایران در سال ۱۳۸۵، *فضای جغرافیایی*، ۹(۲۷): ۲۰۲-۱۸۱.
- مرکز آمار ایران، نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن در سال‌های (۱۳۳۵ تا ۱۳۹۵).
- مهدوی، مسعود و طاهرخانی، مهدی (۱۳۸۳)، *کاربرد آمار در جغرافیا*، تهران: قومس.

- هوشیار، حسن (۱۳۸۸)، ارزیابی سلسله مراتب شهری استان آذربایجان غربی در دوره زمانی (۱۳۸۵-۱۳۳۵)، *جغرافیا و برنامه ریزی*، ۱۴(۳۰): ۱-۲۶.
- Batty, Michael (2005), *Cities and Complexity*, The MIT Press, Cambridge, Massachusetts.
- De Andrés, M; Barragán, J. M and Scherer, M (2018), Urban centres and coastal zone definition: Which area should we manage?, *Land Use Policy*, 71, 121-128.
- Deichmann, U. and V Henderson (2001), *Urban and Regional Dynamics in Poland*, Policy Research Working paper, No 2457, The World Bank.
- Moomaw, R. M. and M. A., Alwasabi (2004), *An Empirical Analysis of Competing Explanations of Urban Primacy Evidence from Asia and the America*, The annuals of Regional Science, Vol. 38.
- Nazmfar, Hossain (2012), *An analysis of urban system with emphasis on entropy model (case study: the cities of East Azerbaijan Province)*, *Indian Journal of Science and technology*, 5, 9.
- The United Nations (2007), *World urbanization prospects: 2014 revision population*, United Nations publication, New York.
- Small, C. and Nicholls, R.J (2003), *A Global Analysis of Human Settlement in Coastal Zones*. *Journal of Coastal Research*. 19 (3): 584-599.
- Van der Laan, Lambert (1998), *Changing Urban Systems: An Empirical Analysis at Two Spatial Levels*, *Regional Studies*. 235- 247.
- Witherick, Michael and oders (2001), *A Modern Dictionary of Geography*, London, Rrnold, Fourth Edition.